

Альфонс Доде

•

ТАРТАРЕН  
ТАРАСКОНСЬКИЙ



# Альфонс Доде

## Тартарен Тарасконський

*предоставлено правообладателями*

*[http://www.litres.ru/pages/biblio\\_book/?art=9452056](http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=9452056)*

*Альфонс Доде «Тартарен Тарасконський». Трилогія. Серія «Бібліотека світової літератури». Літературно-художнє видання: Фоліо; Харків;*

*2015*

*ISBN 978-966-03-7142-2*

### **Аннотація**

Трилогія «Тартарен Тарасконський» відомого французького романіста і драматурга Альфонса Доде (1840–1897), що зажила великої популярності серед читачів, об'єднує три книги – «Незвичайні пригоди Тартарена Тарасконського» (1872), «Тартарен в Альпах» (1885) і «Порт-Тараскон» (1890). Головний герой трилогії Тартарен, смішний товстун із невеликого провансальського містечка, має риси і Дон Кіхота, і Санчо Панси: він жадає подвигів та слави, хоча через власне боягузтво ніколи не виїжджав із рідного Тараскона. Проте неймовірне марнославство та буйна фантазія усе ж таки примушують його покинути затишний будиночок, садок із баобабом і вирушити назустріч небезпекам. Автор із суто французьким гумором змальовує свого героя – добродушного і безжурного, недалекого і самозакоханого хвалька Тартарена із Тараскона, чие ім'я вже давно стало прозивним.

# Содержание

Незвичайні пригоди Тартарена Тарасконського	6
Епізод перший	7
I. Садок із баобабом	7
II. Кілька слів про славне місто Тараскон. Стрільці по кашкетах	9
III. Не!.. Не!.. Не!.. Ще трохи про славне місто Тараскон	13
IV. Вони!	16
V. Тартарен вирушає до клубу	19
VI. Два Тартарени	22
VII. Європейці в Шанхаї. Міжнародна торгівля. Монголи. Чи був брехуном Тартарен Тарасконський? Самоомана	24
VIII. Звіринець Мітен. Атласький лев у Тарасконі. Урочиста й жахлива зустріч	27
IX. Незвичайна самоомана	31
X. Перед від'їздом	34
XI. Шпагами коліть, панове, шпагами, а не шпильками!	36
XII. Розмова в будиночку з баобабом	39
XIII. Від'їзд	41
XIV. Марсельський порт. Відпливаємо! Відпливаємо!	45

Епізод другий	49
I. Плавання. П'ять положень шешї. На третій день. Рятуйте!	49
II. До зброї!.. До зброї!	52
III. Звернення до Сервантеса. Висадка. Де ж терки? Терків нема. Розчарування	55
IV. Перша засідка	57
V. Пах! Пах!	61
VI. Поява левиці. Страшна баталія. «Зборисько відчайдухів»	64
VII. Історія з омнібусом, мавританкою та жасминовими чотками	66
VIII. Спіть собі, леви Атласу!	69
IX. Князь Григорій Черногорський	72
X. Скажи мені, як звуть твого батька, і я скажу, як зветься ця квітка...	77
XI. Сіді Тарт'рі бен Тарт'рі	81
XII. Нам пишуть з Тараскона	84
Епізод третій	89
I. Диліжанс на засланні	89
II. Заходить низенький чоловічок	93
III. Лев'ячий монастир	97
IV. Караван у дорозі	100
V. Нічна засідка в олеандровому гаї	105
VI. Нарешті!.	111
VII. Катастрофа за катастрофою	116

VIII. Тараскон! Тараскон!	120
Тартарен в Альпах	125
I. Поява в «Рігі-Кульм». Хто він? Розмови за столом, накритим на шістсот персон. Рис і чорнослив. Імпровізований бал. Невідомий розписується в реєстраційній книзі. П. К. А	126
Конец ознакомительного фрагмента.	140

# Альфонс Доде Тартарен Тарасконський

## Незвичайні пригоди Тартарена Тарасконського



*Моєму другові  
Гонзагу Пріва.*

*У Франції всі трохи тарасконці*

# Епізод перший У Тарасконі

## I. Садок із баобабом

Відтоді, як я вперше завітав до Тартарена Тарасконського, минуло дванадцять-п'ятнадцять років, проте мені здається, що це сталось учора: в пам'яті моїй той день закарбувався на все життя. Безстрашний Тартарен жив тоді на околиці, в третьому будинку по лівий бік Авіньйонського шляху. Це була вілла із садком попереду і балконом позаду, із сліпучо-білими стінами й зеленими жалюзі; біля хвіртки – зграйка малих савоярів, які гралися в класи або дрімали на осонні, поклавши голови на свої скриньки з ваксою.

Вілла як вілла... Дивлячись на неї, ніхто й не подумав би, що це – оселя героя. Проте всередині... Боже милий! Скрізь – від підвалу до горища, ба навіть у садку! – витав дух героїзму. Атож!..

О Тартаренів садок! У всій Європі такого не побачиш! Жодного французького дерева, жодної французької квітки! Самі лиш екзотичні рослини: камедні й калєбасові дерева, бавовник, кокосові пальми, манго, банани, пальми, баобаб, індійські смоківниці, кактуси, берберійські фіги. Здавалося, що ви не в Тарасконі, а за десять тисяч миль від нього – у

Центральній Африці. Щоправда, все було завбільшки не таке, яким створила його природа: кокосові пальми – не вищі за буряки, а баобаб (дерево-велетень, *arbores gigantea*) розкошував у горщику з-під резеди. Ну то й що? Для Тараскона й те було добре, і ті високошановні городяни, які в неділю з ласки Тартарена милувалися його баобабом, верталися додому щиро захоплені.

Тож уявіть собі, як я хвилювався, коли вперше опинився в цьому чарівному садку! А коли мене запросили до кабінету героя, то почуття мої й змалювати годі!

Тартаренів кабінет – одна з міських пам'яток – виходив вікнами в садок, і баобаб ріс якраз перед його зашкленними дверима.

Це була простора кімната, геть уся – від стелі аж до підлоги – завішана зброєю. Тут була зібрана зброя всіх країн світу: карабіни, пищалі, мушкетони, корсиканські й каталонські ножі, ножі-револьвери, ножі-кинджали, малайські кріси, караїбські та кремінні стріли, залізні рукавиці, кастети, готтентотські кийі, мексиканські ласо – чого тут тільки не було...

На всіх цих крицевих лезах, на прикладах сліпучо виграло сонце – мовби для того, щоб нагнати на вас іще більшого страху... Єдине, що трохи заспокоювало серед усіх цих знарядь убивства, – це добрий вигляд і охайність. Усе стояло, висіло й лежало на своїх місцях; усе сяяло, виблискувало і все мало ярлики, наче в аптеці. То тут, то там висіли коротенькі турботливі написи-попередження:

«Стріли отруєні, не торкатися!»

Або:

«Рушниці заряджені, обережно!»

Якби не ці написи, я б не наважився сюди зайти.

Посеред кабінету стояв круглий столик. На ньому – пляшка рому, турецький кисет, «Подорожі капітана Кука», романи Купера, Густава Емара, мисливські оповідання – про полювання на ведмедів, слонів, про соколині лови тощо. А за столиком сидів рум'яний присадкуватий товстун років сорока – сорока п'яти, у жилетці й фланелевих кальсонах, з густою коротенькою борідкою і блискучими очима. В одній руці він тримав книжку, а в другій – довжелезну люльку із залізною накривкою і вимахував нею. Читаючи якесь жахливе оповідання про мисливців за скальпами, він випинав нижню губу й корчив страшні гримаси – його симпатичне обличчя дрібного тарасконського рантьє набирало виразу такої ж добродушної лютості, яка панувала в усій оселі.

Це й був Тартарен, Тартарен Тарасконський, безстрашний, великий, незрівнянний Тартарен Тарасконський.

## **II. Кілька слів про славне місто Тараскон. Стрільці по кашкетах**

За часів, про які я розповідаю, Тартарен Тарасконський не був іще Тартареном, яким він є нині – великим Тартареном Тарасконським, відомим у всій південній Франції. Але вже

й тоді він був королем Тараскона.

За віщо ж він удостоївся королівської шани?

Насамперед слід вам знати, що всі жителі того краю – і старі, й молоді, і дорослі, й діти – мисливці. Полювання – найпалкіша пристрасть тарасконців ще від часів непам'ятних, коли в навколишніх болотах лютувала Тараска і тарасконці влаштовували на неї облави. А це така давнина, що й не сказати!..

Щонеділі вранці геть усі тарасконці, обвішані зброєю, з торбами на спинах вирушають за місто під шалений гавкіт собак, виття тхорів, звуки сурм та мисливських рогів. Препишне видовище... Та, на лихо, дичини нема! Нема й сліду!

Звірина, дарма що вона звірина, кінець кінцем стала недовірлива й обережна.

Усі лігва порожні, всі гнізда покинуті на п'ять миль довкола Тараскона. Ні дрозда, ні перепілки; жодного бодай малесенького кроля, жодної бодай крихітної чикалки. А тим часом тарасконські пагорки, пропахлі миртом, лавандою та розмарином, такі мальовничі й принадні! І виноградники на похилих берегах Ропи, які буяють гронами мускатного винограду – найдухмянішого, найсоковитішого, найсолодшого, – теж напрочуд манливі. Так-то воно так, проте далі лежить Тараскон, а в звірячому та пташиному царстві він зажив лихої слави. Перелітні птахи навіть позначили його великим хрестом на своїх маршрутах, і тільки-но дикі качки, що видовженими трикутниками спускаються до Камарги, забачать

міські дзвіниці, провідар щосили кричав: «Ось Тараскон! Ось Тараскон!» І зграв щосили накидає круга.

Отож тільки і є дичини в тарасконських околицях, що один-єдиний старий зайчисько, який дивом урятувався від ловецьких потіх тарасконців і вперто не хоче перебиратися кудись-інде. Цього зайця в Тарасконі знають геть усі. Він навіть прізвисько має – Швидкий. Усі знають, що лігво його в маєтку Бомпара, – до річч, ціна на його землю через це вдвічі, коли не втричі побільшала, – та вполювати Швидкого так нікому й не пощастило.

За ним іще й досі ганяються кілька навіженців. А решта, втративши надію, збайдужіли, і Швидкого вже віддавна вважають за місцевого привида, хоч тарасконці зроду не вельми забобонні і, буває, ласують навіть рагу із ластівок.

«То що ж тоді роблять тарасконські мисливці щонеділі? – спитаєте ви. – Адже в Тарасконі немає дичини...»

Що роблять?

Ото клопіт! Вони вирушають у поле, милі за дві-три від Тараскона. Там збиваються в гурточки по п'ять-шість чоловік, уможуються в холодку під цямриною якогось колодязя, муру чи розлогої маслини, виймають із ягдташів шмат тушкованої яловичини, цибулю, ковбасу, анчоуси, добре ронське вино, яке веселить душу, – і починається довгий-предовгий сніданок.

Понаїдавшись, вони встають, заряджають рушниці, підкликають собак – і починається полювання. Це означає, що

кожен бере свій кашкет, підкидає його вгору якнайвище і стріляє в нього шротом другого, п'ятого чи шостого номера (про це вони домовляються заздалегідь).

Того, кому вдалося поцілити кашкет найбільше разів, проголошують королем полювання. Він повертається до Тараскона як переможець, під звуки сурми та собачий гавкіт, і несе на цівці рушниці продірявлений кашкет.

Зайве й казати, що в місті йде жвава торгівля мисливськими кашкетами. Деякі спритні шапкарі продають навіть заздалегідь прострелені й подерті кашкети – для мисливців-невдах. Та їх купує тільки аптекар Безюке. Бо ж то ганьба!

Тартарен Тарасконський був першорядний, незрівнянний стрілець по кашкетах. Щонеділі вранці він вирушав на полювання в новому кашкеті і ввечері повертався в подірявленому. Горище будиночка з баобабом було завалене цими почесними трофеями. Тим-то тарасконці вважали Тартарена за свого ватажка; а що він чудово знався на мисливському статуті й перечитав геть усі наукові праці та посібники з усіх видів полювання – від стрільби по кашкетах до ловів бірманського тигра, – то його вважали верховним суддею у всіх мисливських суперечках.

День у день від третьої до четвертої пополудні у зброяра Костекальда можна було бачити статечного товстуна з люлькою в зубах. Він сидів у зеленому кріслі, а навколо товпилися стрільці по кашкетах і час від часу кидали один одному

сердите чи ущипливе слівце. То творив суд і розправу Тартарен Тарасконський – Німрод і Соломон в одній особі.

### **III. Не!.. Не!.. Не!.. Ще трохи про славне місто Тараскон**

Полювання – не єдине захоплення могутнього тарасконського племені; воно кохається ще й у романах. Хоч і невеличке містечко Тараскон, а романсів співають у ньому силу-силенну. Різний сентиментальний мотлох скрізь у нас уже давно жовкне в старезних папках, а в Тарасконі він буяє, квітне й пахне. Він увесь тут, увесь. Кожна родина має свій улюблений романс, і всі тарасконці це знають. Відомо, приміром, що аптекар Безюке полюбляє романс «Сіяй, бліда моя зірнице...», зброяр Костекальд – романс «Чи прийдеш ти в той край хаток убогих?», податковий інспектор – жартівливу пісеньку «Якби ж я був незримий, не бачили б мене!».

І так у всіх. Двічі або тричі на тиждень тарасконці ходять одні до одних у гості і виспівують там романси. Завважте – одні й ті самі романси! Жодному тарасконцеві ніколи не спадало на думку, ніколи не кортіло заспівати щось нове. Це священна родинна спадщина, яку батько заповідає синові. Навіть більше: ніхто ні в кого романсів не запозичує. Не дай боже Костекальдові заспівати романс Безюке, а Безюке – романс Костекальда. І ви гадаєте, що за сорок років ті романси набридли? Анітрохи! Кожне тримається свого романсу, і всі

вдоволені.

Тартарен і тут, як і в стрільбі по кашкетах, держав першість. І знаєте чому? Тому, що в нього не було свого романсу. Тому, що всі ромansi він уважав своїми.

Всі!

Проте й сам дідько не домігся б того, щоб Тартарен їх заспівав. Пересичений успіхами, тарасконський герой волів сидіти вдома за якоюсь книжкою на мисливський сюжет або проводити вечори в клубі, а не красуватися біля німського фортепіано при світлі двох тарасконських свічок. Брати участь у цих вечірніх концертах? Тартарен вважав, що це нижче його гідності. Однак траплялося, що він мовби випадком заходив до аптеки Безюке, коли там співали під фортепіано, і після невідступних благань згоджувався проспівати із старою пані Безюке відомий дует з «Роберта Диявола». О, хто цього не чув, той не чув нічого! Принаймні я, поки й віку мого – нехай навіть я проживу сто років! – не забуду, як великий Тартарен урочисто підступав до фортепіано, спирався на нього й корчив гримасу, силкуючись надати своєму добродушному обличчю, осяяному зеленавим світлом скляних куль аптечної вітрини, сатанинського, жорстокого виразу Роберта Диявола... Усі гості здригалися: зараз буде щось незвичайне...

На мить западала тиша, а потім стара пані Безюке, приграючи сама собі, починала:

Я так тебе кохаю  
І в тебе вірю я,  
Та страх мене сповня (*двічі*), —  
Себе не муч без краю  
Й не муч мене щодня <sup>1</sup>.

Проспівавши це, вона казала пошепки: «Тепер ви, Тартарене», – і Тартарен Тарасконський, простягнувши руку, стиснувши пальці в кулак і роздимаючи ніздрі, тричі промовляв своєю тарасконською говіркою, і голос його віддунював громом у надрах фортепіано:

Не!.. Не!.. Не!..  
Стара пані Безюке знову співала:  
Себе не муч без краю  
Й не муч мене щодня.

І Тартарен знову рикав:

Не!.. Не!.. Не!..

На цьому все кінчалося.

Як бачите, дует був короткий, але в Тартарена це виходило так сильно, гарно, так по-диявольському, що всі слухачі здригалися від жаху, а тоді знову починали вмовляти Тартарена, і він нарешті іще кілька разів повторював:

---

<sup>1</sup> Вірші переклав Михайло Литвинець.

He!.. He!.. He!..

Після цього він утирав змокріле чоло, всміхався до дам і підморгував чоловікам.

Насолодившись успіхом, він ішов у клуб і там, розмовляючи з кимось, недбало кидав:

– Співав оце в Безюке дует з «Роберта Диявола»...

І він сам у це вірив – ось що найдивніше!

## **IV. Вони!**

Завдяки своїм розмаїтим талантам Тартарен здобув у Тарасконі та його околицях глибоку повагу.

Хоч вірте, хоч ні, але цей чолов'яга зумів зачарувати геть усіх.

Армія в Тарасконі була за Тартарена. Бравий командир Бравіда, відставний начальник полкової швальні, казав про нього: «Він у нас відчайдух!» А кому ж і знатися на відчайдухах, як не Бравіда – кого тільки він свого часу не обмундировав!

Судовики теж горою стояли за Тартарена. Голова суду, старий Ладевез, не раз казав на засіданнях: «Оце-то вдача!»

Любив Тартарена і народ. Його могутня статура, велична хода, повадка бойового коня, який не боїться найстрашнішої стрілянини, слава героя, що її він зажив не знати де й чому,

те, що він повсякчас роздавав то штурхани, то дрібняки малим чистильникам взуття, які від рання до смеркання сиділи під його хвірткою, – усе це зробило з Тартарена такого собі місцевого лорда Сеймура, улюбленця тарасконських ринків. Коли в неділю ввечері Тартарен повертався з полювання – у туго підперезаній фланелевій куртці, з подірявленим кашкетом на цівці рушниці, – вантажники на пристані шанобливо вклонялися ї, моргаючи на його могутні біцепси, захоплено шепотіли:

– Оце силач! Він має подвійні м'язи!

«Подвійні м'язи!» Таке почувеш тільки в Тарасконі!

Та попри всі свої таланти, попри «подвійні м'язи», загальну любов і високу повагу бравого командира Бравіда, чи то пак відставного начальника полкової швальні, – повагу, яка звеселяла Тартаренове серце, – попри все те наш герой не був щасливий. Життя в маленькому містечку гнітило його, він задихався... Великий тарасконець нудив світом у Тарасконі. Бо й справді: що там та стрільба по кашкетах, що там те судочинство у зброяра Костекальда для такої героїчної натури?! Для відчайдуха, який марив битвами, грандіозними ловами, смерчами та ураганами, який подумки гарцював у пампасах, мандрував безкрайними пустелями?! Абищиця!.. Бідолашний великий муж! Так можна було геть ізнидіти, захиріти...

Задля того, щоб вирватися з цих тісних лабет, щоб хоч на якийсь час забути про клуб, про Ринковий майдан, він

садив баобаби та інші африканські рослини, завішував кабінет зброєю, чіпляв один на один малайські кріси, зачитувався романами, силкувався, мов той безсмертний Дон Кіхот, з допомогою уяви та мрії вирватись із пазурів невблаганної дійсності... Марні зусилля! Хоч би що робив Тартарен, намагаючись угамувати свою жадобу пригод, – усе тільки роздмухувало її. Коли він кидав погляд на свій багатючий арсенал, у ньому спалахували гнів та роздратування. Здавалося, й стріли ласо волали: «На бій! На бій!» У вітті баобаба шелестів, мовби дражнячи його, вітер мандрів... А тут іще й Густав Емар та Фенімор Купер...

Хіба раз бувало, що Тартарен, спекотного літнього дня сидючи самотою серед своїх мечів над романом, раптом схоплювався на ноги, жбурляв книжку, кидався до стіни й, рикаючи, хапав зброю, яка трапляла під руку?...

Бідолаха забував, що він у себе в Тарасконі, що на ньому фулярова хустка та кальсони. Усе, чого він начитався, він обертав на дійсність... Він бігав по кімнаті, вимахуючи сокирою або томагавком, і репетував, чимраз дужче розпалюючись:

– Нехай лишень вони сюди поткнуться!..

*Вони! Хто вони?*

Тартарен і сам до пуття цього не знав. Вони – це все, що нападає, змагається, кусає, роздирає пазурами, знімає скальпи, виє, реве... *Вони* – це індіанець сіу, який витанцьовує навколо стовпа, до якого прив'язаний білий мисливець. Це

сірий ведмідь Скелястих гір, який тупцяє на місці, облизуючись скривавленим язиком. Це туарег, який кочує пустелею; це малайський пірат; це абруцький бандит... Одне слово, *вони – це вони!* Вони – це війна, мандри, пригоди, слава.

Та ба! Хоч як прикликав їх безстрашний тарасконець, хоч як загрожував і нахвалявся – *вони* не приходили. Та й що б вони, горопахи, робили в Тарасконі?

І все одно Тартарен чекав їх і готувався до зустрічі з ними безнастанно, а надто ввечері, коли йшов до клубу.

## **V. Тартарен вирушає до клубу**

Рицар-тамплієр, що ладнається до вилазки в табір невірних, які обложили його, китайський солдат, що під прапором тигра готується до битви, войовничий команч, що ступив на воєнну стежку, – все це ніщо перед Тартареном Тарасконським, коли він о дев'ятій вечора, через годину по вечірній зорі, збираючись до клубу, обвішує себе зброєю з голови до ніг.

«До бою готуйсь!» – як кажуть моряки.

На ліву руку Тартарен надягав залізну рукавицю із шпичаками, в праву брав палицю-шпагу, в ліву кишеню клав кастет, у праву – револьвер. За пазуху, під жилетку, запихав малайський кріс. Що ж до отруєних стріл – боронь Боже! Тартарен нехтував ними – це, на його думку, була віроломна зброя.

Перш ніж вийти, він якийсь час вправлявся у присмерку свого тихого кабінету: фехтував, стріляв у стіну, грав м'язами, а потім брав ключ од хвіртки й повагом простував через сад. По-англійськи, панове, по-англійськи! Оце і є справжня мужність!

Проминувши сад, він одчиняв важку залізну хвіртку. Точніше, не одчиняв, а штовхав її так рвучко, що вона, розчакнувшись, вдарялася об огорожу... Якби під огорожею стояли вони, то від них лишилася б хіба що мокра пляма!.. Та, на превеликий жаль, вони не стояли під огорожею.

Тартарен виходив за хвіртку, зиркав праворуч, ліворуч, озирався, швидко повертав двічі ключ – і гайда в дорогу!

На Авіньйонському шляху – ані душі живої. Усі двері замкнені, всі вікна темні. Навкруги – чорний морок. Тільки де-не-де у ронському тумані блимав ліхтар...

Величний і грізний, Тартарен Тарасконський ішов сягнитим кроком, викрешуючи іскри залізним вістрям палиці з кам'яної бруківки. Хоч би де простував – вулицею, бульваром чи завулком, – він завжди тримався середини. Це підказувала йому мудра обачність: адже так можна наперед бачити небезпеку, а головне – уникнути того, що іноді вихлюпують тарасконці зі своїх вікон. Не подумайте тільки, що Тартаренова обачність свідчила про страх... Ні, він лише стерігся!

Ось незаперечний доказ того, що Тартарен не боявся: він ішов до клубу не бульваром, а найдовшим і найтемнішим

шляхом, через увесь Тараскон, без кінця петляючи паскудними, підозрілими закапелками, в кінці яких зловісно виблискувала Рона. Бідолаха усе сподівався, що на якомусь розі з мороку зненацька виринуть *вони* й кинуться на нього ззаду. Ото вже завдав би Тартарен їм гарту!.. Та примхлива доля мовби глузувала з нашого героя. Жодного, жоднісінького разу не пощастило йому наразитися на небезпечну зустріч! Хоч би з собакою, хоч би з п'яницею! Ніколи!

Щоправда, сполох іноді бував, але завжди фальшивий. Кроки, тихі голоси... «Увага!» – казав собі Тартарен, завмирав на місці, вдивлявся в темряву, принохувався, прикладав вухо до землі, як то роблять індіанці... Кроки ближчали... Голоси гучнішали... О, безперечно, *це вони!* Вони наближаються!

Тартаренові очі спалахували полум'ям, груди надималися, він увесь напружувався, наче ягуар перед стрибком, і вже намірявся з бойовим покликом кинутися вперед, – аж ось із темряви лунало його ім'я.

– Ти диви! Це ж Тартарен! – чувся лагідний і привітний голос. – Добровечір, Тартарене!

А бодай тобі! Це аптекар Безюке з родиною – вони вже проспівали свій романс у Костекальда.

– Добровечір! Добровечір! – цідив крізь зуби Тартарен, розлючений тим, що й цього разу надія ошукала його, і, несамовито змахнувши палицею, зникав у темряві.

Підійшовши до клубу, безстрашний тарасконець якийсь

час походжав туди й сюди біля дверей: він усе ще чогось чекав... Нарешті це йому набридало, і, пересвідчившись, що вони й цього разу не з'являться, Тартарен востаннє пронизував темряву грізним поглядом і гнівно шепотів:

– Нікого!.. Нікого!.. Ніколи – нікого!..

Після цього наш відчайдух сідав грати в безик з відставним начальником полкової швальні.

## VI. Два Тартарени

То як же в біса могло статися, що Тартарен, схибнутий на небезпечних пригодах, Тартарен, одержимий жадобою мандрів, Тартарен, що повсякчас мріяв стрімголов мчати верхи на гарячому коні, – усе своє життя сидьма просидів у Тарасконі? А таки просидів! Доживши до сорока п'яти років, безстрашний тарасконець жодного разу не ночував за межами міста. Він не відбув навіть знаменитої подорожі в Марсель, а цією подорожжю кожний порядний тарасконець відзначав своє повноліття. Він їздив хіба що в Бокер – та від Тараскона до того Бокера палицею кинути: тільки міст перейти... Як на те, клятий міст раз у раз зривало вітром; до того ж він такий довжезний, такий хисткий, а Рона така широка, що... ну, та що вам казати: Тартарен Тарасконський волів ходити по твердій землі.

Відкрию вам таємницю: наш герой мав дві натури, анітрохи не схожі одна на одну. «Я відчуваю у собі дві душі», – ска-

зав хтось із високих церковників. Отак і Тартарен. У ньому жила душа Дон Кіхота: такі самі шляхетні поривання, такий самий ідеал героїзму, така сама нестримна жадоба всього великого й незвичайного, та, на лихо, він не мав тіла достославного ідальго – тіла худого й кощавого, власне, й не тіла, а лиш натяку на тіло, – який був байдужий до матеріального життя, міг по двадцять днів не скидати з себе обладунку, раз на два дні споживати жменьку рису... У Тартарена було зовсім інше тіло: вельми міцне, вельми дебеле, вельми важке, вельми сите, вельми випечене, вельми примхливе, одне слово, тіло обивателя, черевате й коротконоге тіло безсмертного Санчо Панси...

Дон Кіхот і Санчо Панса в одній особі! Уявіть собі, як важко було їм ужитися! День і ніч суперечки! День і ніч гризня! День і ніч розбрат!.. Ось один лиш діалог між двома Тартаренами: Тартареном-Дон Кіхотом і Тартареном-Санчо Пансою. Як на мене, цей діалог гідний пера Лукіана або ж Сент-Евремона...

Тартарен-Дон Кіхот, начитавшись Густава Емара, збуджено гукає:

– Їду!

Тартарен-Санчо, заклопотаний своїм ревматизмом і нічим більше, каже:

– А я лишаюся.

*Тартарен-Дон Кіхот (у нестямному захваті). Вкрий себе славою, Тартарене!*

*Тартарен-Санчо* (спокійнісінько). Тартарене, вкрийся фланеллю!

*Тартарен-Дон Кіхот* (усе дужче розпалюючись). О двостволки!.. О кинджали, о ласо, о мокасини!

*Тартарен-Санчо* (іще спокійніше). О чудові вовняні жилети! О милі теплі наколінники! О любі шапки з навушниками!

*Тартарен-Дон Кіхот* (нестямно). Сокиру! Мою сокиру!

*Тартарен-Санчо* (дзвонить покоївці). Жаннетт, мій шоколад!

Жаннетт приносила пресмачний шоколад, гарячий, запашний, із піночкою, й пресмачні анісові сухарики. І Тартарен-Санчо, побачивши шоколад, заходився сміхом, стримуючи покрики Тартарена-Дон Кіхота...

Тому-то Тартарен Тарасконський і сидів у Тарасконі.

## **VII. Європейці в Шанхаї. Міжнародна торгівля. Монголи. Чи був брехуном Тартарен Тарасконський? Самоомана**

І все одно Тартарен якось мало не вирушив у далеку подорож.

Троє тарасконців, брати Гарсіо-Камюс, що перебралися в Шанхай, запросили Тартарена завідувати однією з їхніх торговельних контор. Саме про таке життя Тартарен і мріяв. Ве-

ликі справи, ціла армія підлеглих, зносини з Росією, Персією, Туреччиною – одне слово, міжнародна торгівля. Почули б ви, як урочисто лунали в Тартаренових вустах ці слова: «Міжнародна торгівля!..»

До всього, торговельний дім Гарсію-Камюс вабив іще й тим, що на нього час від часу нападали монголи. Усі двері тоді враз замикалися, службовці хапались за зброю, над конторою підіймався консульський прапор, і – пах-пах! – із вікон по монголах.

Зайве й казати, з якою радістю прийняв цю пропозицію Тартарен-Дон Кіхот. Та ба! В ту ж мить подав голос Тартарен-Санчо. А що він завжди брав гору, то нічого з того не вийшло.

Усі тарасконці без угаву судили-рядили: «Поїде?» – «Не поїде?» – «Закладаюся, що поїде!» – «Присягаюсь, що не поїде!» Це була для міста визначна подія... Тартарен так і не поїхав, але ця історія іще вище піднесла його славу. Мало не поїхати в Шанхай – для тарасконця однаково, що поїхати туди. Городяни стільки торочили про цю подорож, що зрештою й самі майже повірили, ніби Тартарен уже побував у Шанхаї й повернувся звідти. Вечорами в клубі всі розпитували його про шанхайське життя, про тамтешні звичаї, клімат, опіум та міжнародну торгівлю.

Наш великий муж, незрівнянний митець у таких справах, залюбки про все розповідав. А згодом уже й сам повірив, що побував у Шанхаї! І, вкотре вже розповідаючи про напад

монголів, Тартарен хвалився:

– Тоді я роздаю зброю своїм службовцям, підіймаю консульський прапор і – пах-пах! – із вікон по напасниках!

Слухачі здригалися.

Ви скажете:

– Ну, то ваш Тартарен – несосвітенний брехун!

А я на це заперечу:

– Ні! Аж ніяк ні! Тартарен – не брехун!..

– Але хто-хто, а він же знав, що не був у Шанхаї...

– Ясна річ, знав! Однак...

Ось послушайте, що я вам скажу. Я певен, цілком певен: коли півничани твердять, ніби всі південці – брехуни, то вони помиляються. Не вірте їм! Їхня думка хибна. Нема на півдні брехунів – ні в Марселі, ні в Німі, ні в Тулузі, ні в Тарасконі. Південець не бреше – він помиляється. Так, він не завжди каже правду, але завжди вірить у те, що каже!.. Його брехня – це не брехня, це ніби якась самоомана.

Так, так, самоомана! Хочете переконатися? Поїдьте на південь – і самі побачите... Ви побачите дивовижний край, у якому сонце геть усе змінює і геть усе збільшує. Провансальські пагорки, не вищі від Монмартру, здадуться вам велетенськими; стародавній храм у Німі – цей іграшковий будиночок – собором Паризької Богоматері. О, ви там побачите... Присягаюся: один-єдиний брехун на півдні – це сонце!.. Хоч би чого воно торкнулося – все збільшується!.. Чим була Спарта за часів свого розквіту? Звичайнісіньким сели-

цем. Що являли собою Афіни? Щонайбільше – провінційне містечко... Однак в історії вони ввижаються нам двома величезними містами. Ось як прислужалося їм сонце...

То чи ж дивно, що те саме сонце, обливаючи своїм промінням Тараскон, здужало обернути відставного начальника полкової швальні на бравого командира Бравіда, ріпу – на баобаб, людину, яка тільки збирається до Шанхая, – на людину, яка вже повернулася звідти!

## **VIII. Звіринець Мітен. Атласький лев у Тарасконі. Урочиста й жахлива зустріч**

Ми змалювали життя Тартарена Тарасконського до того, як слава торкнулася його чола й увінчала його вічними лаврами, – змалювали життя цього героя у звичайних обставинах, розповіли про його радощі та печалі, мрії та сподівання. А тепер перегорнімо кілька найславетніших сторінок його життєпису. Зупинімося хоч би на тій, де розповідається про незвичайну подію – подію, яка дала привід чародійці долі вщедрити Тартарена своєю найвищою ласкою.

Якось увечері Тартарен Тарасконський, сидячи у зброяра Костекальда, заходився показувати охочим, як заряджати голчасту рушницю, – вона ще тільки входила в ужиток. Зненацька грюкають двері, і в крамницю вскакує один із стрільців по кашкетах, до смерті переляканий.

– Лев! Лев! – репетує він.

Усі вмить застигають, скуті розгубленістю й жахом, а потім починається шарварок. Тартарен бере рушницю напоготів, Костекальд біжить до дверей і замикає їх.

Усі обступають стрільця по кашкетах, напосідають на нього, один поперед одного сиплють запитаннями і врешті довідуються, що в Тарасконі на кілька днів спинився, повертаючись з Бокерського ярмарку, звіринець Мітен. Оце щойно він розташувався на Замковому майдані – з усіма своїми удавами, тюленьми, крокодилами й чудовим атлаським левом...

Атласький лев у Тарасконі! Чи таке бачено, чи таке чувано?! О, яка пиxa засвітилася в очах усіх стрільців по кашкетах, як засяяли їхні мужні обличчя, як міцно потиснули вони один одному руки! Від хвилювання їм усім відібрало мову...

Навіть Тартаренові. Він стояв біля прилавка, блідий і збуджений, з рушницею в руках, в голові у нього роїлися думки. Атласький лев тут, близенько, за два кроки від крамниці Костекальда! Лев! Цар над звірами, найхоробріший з усіх, з усіх найлютіший... Вплювати лева – ось найзаповітніша Тартаренова мрія! Лев... прем'єр у тій фантастичній трупі, яка розігрувала такі чудові спектаклі в його уяві!..

Лев!.. Боже милий!..

Та ще й атласький! Це вже було понад усе, що Тартарен міг витримати!..

Кров шибнула йому в голову.

Очі його спалахнули вогнем. Він рвучко скинув на плече рушницю й вигукнув, звертаючись до бравого командира, чи

то пак відставного начальника полкової швальні Бравіда:

– Ходімо, командире!

– Та... та... Е... е... А моя рушниця!.. Ви ж узяли мою рушницю! – боязко обізвався обачливий Костекальд.

Але Тартарен уже вийшов на вулицю. За ним урочисто крокували всі стрільці по кашкетах.

У звіринці, коли вони туди ввійшли, було вже повно люду. Тарасконці – героїчне плем'я – так скучили, так знудьгувалися за незвичайними видовищами, що взяли звіринець Мітен приступом. Тілиста пані Мітен була щиро цим утішена.

У кабільському вбранні, з голими по лікті руками, з залізними браслетами на ногах, ця статечна дама зустрічала тарасконців дуже чемно й шанобливо. В одній руці вона тримала батіг, у другій – живе, але вже обскубане курча. А ще вона мала «подвійні м'язи», і це викликало у тарасконців не менший захват, ніж її плеканці.

Аж ось до звіринця вступив Тартарен із своєю рушницею, і всі здригнулися. Воно й не дивно: коли наші героїчні тарасконці, які досі спокійнісінько стояли або походжали беззбройні біля кліток, не думаючи ні про яку небезпеку, коли вони побачили свого великого Тартарена із смертоносною зброєю в руках, їх охопив страх. Значить, є чого боятися, якщо навіть він, герой... Тарасконці враз сахнулися від кліток. Перелякані діти здійняли крик, жінки поглядали на двері. Аптекарь Безюке чкурнув із звіринця, сказавши, що йде по свою рушницю...

Та за якусь хвилину сміливці, дивлячись на Тартарена, збадьорилися. Базстрашний тарасконець, високо підвівши голову, повагом обійшов увесь звіринець, проминув, не спинившись, басейн із тюленем, зневажливо зиркнув на довгу скриню з висівками, в якій удав перетравлював живе курча, і дійшов нарешті до клітки з левом. Тут він став, ніби врісши в землю.

Урочиста і жахлива зустріч! Лев тарасконський і лев атласький віч-на-віч... Тартарен, що обома руками сперся на рушницю, виставивши вперед ногу, – по один бік; величезний лев, що, розлігшись на соломі, поклав здоровенну жовтогарячу голову на лапи й осоловіло кліпає очима, – по другий!

Якусь мить вони спокійно дивилися один на одного.

А потім... Лев, який споглядав тарасконців з королівською погордою і позіхав їм просто в обличчя, раптом розлютився – може, його роздратувала Тартаренова рушниця, а може, він почув у ньому ворога всієї лев'ячої породи... Він пирхнув, глухо загарчав, випустив пазурі, потягнувся, тоді звівся на лапи, підвів голову, трусонув гривною, роззявив страхітливую пащеку і грізно рикнув на Тартарена.

У відповідь – багатоголосий лемент. Тарасконці, знетямлені, кинулися до дверей. Усі: жінки, діти, вантажники, стрільці по кашкетах, навіть бравий командир Бравіда... Не зрушив з місця один лише Тартарен... Він стояв перед кліткою, рішучий і несхитний. Очі його метали блискавки, на

обличчі – такий знайомий усім тарасконцям лютий вираз...

Трохи згодом, коли стрільці по кашкетах, заспокоєні поведінкою свого проводиря, а також міцністю ґрат на клітці, підступились до Тартарена, вони почули, як той прошепотів, уп'явшись у лева очима:

– Оце-от полювання!

Того дня Тартарен Тарасконський не мовив більше жодного слова.

## **ІХ. Незвичайна самоомана**

Того дня Тартарен Тарасконський не мовив більше жодного слова; та, на свою біду, він сказав уже забагато...

Наступного дня увесь Тараскон гомонів про те, що Тартарен незабаром поїде до Алжиру полювати на левів. Ви, любі читачі, так само як і я, можете засвідчити, що він і словом про це не прохопився, але ж – самоомана!..

Отож у Тарасконі тільки й було мови, що про його від'їзд.

На бульварах, у клубі, в Костекальда тарасконці підбігали одне до одного й схвильовано питали:

– Чи ви чули? Чи ви чули новину? Га?

– Про Тартаренів від'їзд? Ще б пак не чути!

До слова мовити, всі тарасконці починають свої фрази з «Чи ви», а закінчують їх «Га?». Уявіть собі, як чудово це звучить тарасконською говіркою...

Отже, того дня «Чи ви» та «Га?» лунало на вулицях так,

що аж шибки дзвеніли.

Найбільше з усіх здивувався, почувши, що він вирушає до Алжиру, сам Тартарен. Однак що то значить марнославність! Бідолашний Тартарен, коли в нього вперше спитали про мандрівку, замість сказати: він не має наміру нікуди їхати, він і в голову такого не покладав, – загадково промимрив:

– Гм... Гм... Може... Поки що нічого певного не скажу...

Коли спитали про це вдруге, Тартарен відповів:

– Дуже можливо...

Либонь, уже трохи призвичаївся до цієї думки...

Коли ж спитали втретє, він відрубав:

– Так!

І незабаром у клубі, а потім у Костекальда Тартарен, зігрітий яечним пуншем, натхнений оплесками, яскравим світлом, зачарований захватом, з яким сприйняли земляки звістку про його мандрівку, врочисто прорік: йому обридло стріляти по кашкетах, і ближчим часом він вирушає полювати на величезних атлаських левів...

Цю заяву зустріли гучним «ура!». А потім знову яечний пунш, потиски рук, обійми – і до самісінької півночі серенади та палаючі смолоскипи під будиночком із баобабом.

Невдоволений був тільки Тартарен-Санчо! На саму лиш думку про мандрівку до Африки і про полювання на левів волосся ставало в нього дибом. Прийшовши додому, він здійняв бучу, називав Тартарена-Дон Кіхота недоумком,

мрійником, шаленцем, тричі божевільним, якнайдокладніше змальовував усі лиха, які чигають на нього: корабельна аварія, ревматизм, тропічна пропасниця, різачка, чума, слонова недуга, проказа тощо. І все це – під звуки серенад на честь героя, що досі лунали знадвору...

Тартарен-Дон Кіхот присягався й закликався: він, мовляв, буде обачний і розсудливий, тепло вдягатиметься, візьме з собою все, що тільки може знадобитися в дорозі, – проте Тартарен-Санчо нічого не хотів слухати. Йому, сердезі, вже ввижалося, що леви розірвали його на шматки, що його засмоктали піски, мов Камбіза... Другому Тартаренові ледве вдалося його заспокоїти, сказавши, що поїде він ще не зараз, що квапитись нема чого, що, кінець кінцем, вони ще й не вирушали...

І справді: хто б це виряджався в отаку мандрівку, не спорядившись як слід? Хіба ж він не знає, куди їде? То чого б це він зірвався отак, ні сіло ні впало?

Наш герой почав із того, що обклався книжками всіх славетних мандрівників по Африці: Мунго Парка, Кайє, доктора Лівінгстона та Анрі Дювер'є.

У цих книжках він вичитав, що відважні слідопити, перш ніж вирушати у тривалі мандри, довгий час привчали себе терпіти голод і спрагу, виснажливі переходи, всілякі злигодні. Тартарен, їх наслідуючи, й собі почав харчуватися самою «перевареною водичкою». «Перевареною водичкою» тарасконці називають юшку з води та скибочок хліба, голівки час-

нику, кмину й лаврового листу. Сувора дієта, чи не так? Уявіть собі, як кривився над тарілкою бідолашний Санчо!..

Але Тартарен Тарасконський не обмежився «перевареною водичкою». Щоб привчити себе до тривалих переходів, він кожного ранку сім або й вісім разів обходив усе місто – то швидким кроком, то гімнастичним, притиснувши лікті до боків, і, за звичаєм стародавніх греків, з двома білими камінчиками в роті.

Щоб загартувати себе й не боятися нічної прохолоди, роси, туману, він щовечора – до десятої, а то й до одинадцятої години – чатував з рушницею в саду біля баобаба.

І нарешті, поки звіринець Мітен залишався в Тарасконі, стрільці по кашкетах, повертаючись пізно ввечері від Костекальда, бачили на Замковому майдані таємничу постать, що походжала туди й сюди за звіринцем.

То Тартарен Тарасконський гартував волю – привчався слухати рикання лева в нічній п'їтмі.

## **Х. Перед від'їздом**

Поки Тартарен гартував себе для геройських вчинків, увесь Тараскон не спускав його з ока, з язика і з думки. Стрільці по кашкетах занедбали свої недільні полювання, романси ледь животіли, фортепіано в аптеці Безюке нудилося під зеленим покривалом, на якому засихали, черевцем догори, шпанські мухи... Тартаренова мандрівка зупинила все.

О, якби ви бачили, як вітали нашого тарасконця в гостях! Його видирали один в одного з рук, його позичали, за нього змагалися, його викрадали. Для дам не було більшого щастя, як прогулятися під руку з Тартареном до звіринця Мітен і, ставши перед кліткою з левом, слухати його розповіді про те, як треба полювати на цих хижаків: куди цілити, з якої відстані, як часто трапляються нещасливі випадки і т. д., і т. д...

Хоч би про що питали Тартарена – він на все давав відповіді. Прочитавши Жуля Жерара, він пречудово знався на лев'ячих ловах, так наче сам полював кілька років поспіль. Тож розповіді його захоплювали, заворожували.

Та особливо красномовним бував він увечері, у голови суду Ладевеза або у бравого командира, чи то пак відставного начальника полкової швальні Бравіда; коли після обіду подавали каву, всі гості присувались до Тартарена й просили розповісти, як він буде полювати на левів, і наш герой починав... Зіпершись ліктями на стіл, присунувши до себе чашку, він розповідав глухим од хвилювання голосом про небезпеки, що загрожують йому на чужині. Він говорив, як подовгу доводиться чатувати на звіра темними ночами, говорив про малярійні багнища, про річки, отруєні олеандровим листям, про сніги, про палюче сонце, про скорпіонів, про хмари сарани... Розповідав він також про атлаських левів, про те, які вони дужі, як нападають, які бувають люті, коли паруються...

Кінець кінцем, натхнений власною мовою, Тартарен схоплювався із стільця й, вибігши на середину їдальні, рикав, як лев, кричав: «Пах-пах!», удаючи постріл з карабіна, свистів, як розривна куля, розмахував руками, перекидав стільці...

І господар, і гості сиділи бліді, мов полотно. Чоловіки презиралися й хитали головами, жінки заплющували очі й тихо повискували з жаху, старі діди войовниче потрясли своїми довгими ціпками, а в сусідній кімнаті хлоп'ята, яких давно вже повкладали спати, розбуджені риканням і пострілами, здіймали лемент і просили засвітити світло.

Проте час минав, а Тартарен усе ніяк не рушав у дорогу.

## **ХІ. Шпагами коліть, панове, шпагами, а не шпильками!**

Та чи й справді мав він намір їхати?... Тартаренів біограф, мабуть, не спромігся б відповісти на це делікатне запитання.

Минуло вже понад три місяці, як звіринець Мітен поїхав з Тараскона, а наш винищувач левів і досі не рухався з місця... Може, простодушний тарасконець, засліплений самооманою, гадав, що він уже побував в Алжирі? Може, розводячись про майбутні лови, він сам себе переконав, що все це вже було, мабуть, уявляв це собі так само виразно, як і те, що піднімав у Шанхаї консульський прапор та стріляв – пах-пах! – по монголах.

Однак якщо Тартарен Тарасконський знову став жертвою

самоомани, то тарасконці, на превеликий жаль, не стали. І коли по трьох місяцях чекання вони довідались, що винищувач левів не склав іще жодної валізи, то почали ремствувати й нарікати.

– Буде так само, як і з Шанхаєм! – посміхаючись, казав Костекальд.

Тарасконці підхопили цю фразу, бо жодне вже не вірило у Тартарена.

Особливо безжальними були телепні й страхополохи на взірєць аптекаря Безюке – ті, що й від блохи сахаються, а стріляючи з рушниці, завжди заплющують очі. Хоч би куди пішов бідолашний Тартарен – чи в клуб, чи на еспланаду, – вони підходили до нього й глузливо питали:

– То ви їдете? Коли ж?...

У крамниці в Костекальда Тартарен уже не був найпочеснішим гостем і найвищим суддею. Стрільці по кашкетах зреклися свого ватажка!

Потім посипалися епіграми. Голова суду Ладевез, який, бувало, на дозвіллі залицявся до провансальської музи, склав пісеньку, що дуже припала всім до вподоби. В ній мовилось – місцевою говіркою – про одного славетного мисливця на ім'я метр Жерве, який своєю смертоносною зброєю мусив би винищувати всіх африканських левів – до останнього! Однак клята рушниця мала дивовижну властивість: хоч скільки тисни на курок – а куля ані руш!

А куля – ані руш!

Додати нічого – все ясно як білий день...

Незабаром пісеньку співали всі тарасконці, і досить було Тартаренові виткнути носа за хвіртку, як вантажники на пристані й малі савояри-чистильники заводили хором:

Рушниця справна у Жерве,  
Завжди заряджена вона.  
Рушниця справна у Жерве,  
Заряджена, але не б'є.

Щоправда, коли він підходив ближче, співуни замовкали – згадували про його «подвійні м'язи».

О тарасконська приязнь, яка ж бо ти зрадлива!..

Наш великий муж удавав, ніби нічого не чує й нічого не бачить, але насправді ця потайна війна, в якій застосовували отруєну зброю, завдавала йому пекучого болю. Він відчував, що Тараскон відвертається від нього, що тарасконці віддають свою любов іншим людям, – і невимовно страждав...

Любо сидіти біля казана популярності, але, боронь Боже, щоб він перекинувся! Так попечешся, що затишиш, поки й віку твого!..

Однак Тартарен таїв свій біль: поводився так, ніби нічого не сталося – лагідно й привітно, і завжди всміхався.

Проте іноді маска веселої безтурботності, якою він із гордості затуляв обличчя, зненацька спадала, – і тоді обурення й туга проганяли усмішку...

Якось уранці, коли паскудники савояри затягли під його

вікнами «Рушниця справна у Жерве» і їхні голоси долинули до нашого великого безталанника, він розчахнув вікно, як був – у нічній сорочці і з намиленою щочкою (саме голився перед дзеркалом, бо в нього так швидко росла борода, що треба було невсипуще її доглядати), висунувся з нього і, вимахуючи бритвою та мильницею, загукав:

– Шпагами коліть, панове, шпагами, а не шпильками!

І ці чудові слова, гідні того, щоб увійти в історію, з примхи долі звернені були до шмаркачів, не вищих, ніж їхні скриньки з ваксою та щітками, до рицарів, що не знали, як і приступитись до шпаги!

## **ХІІ. Розмова в будиночку з баобабом**

І все ж таки від Тартарена відкинулись не всі: армія лишилася йому вірною.

Бравий командир Бравіда, чи то пак відставний начальник полкової швальні, виявляв до нього таку пошану, як і раніше. «Він у нас відчайдух!» – в одно повторював Бравіда. І, як на мене, його думка про великого тарасконця важила куди більше, ніж слова аптекаря Безюке... Бравий командир і разу не натякнув Тартаренові про мандрівку до Африки. Однак, бачачи, що невдоволення дедалі зростає, він вирішив відверто поговорити з Тартареном.

Якось увечері, коли бідолаха думав свою сумну думу, до кабінету урочистою ходою увійшов командир Бравіда – в за-

стебнutoму на всі гудзики сюртуку і в чорних рукавичках.

– Тартарене! – поважно молив відставний начальник полкової швальні. – Тартарене, треба їхати!

Він стояв на порозі, величний і невблаганний, як сам обов'язок.

І Тартарен Тарасконський зрозумів, що означають ці слова: «Тартарене, треба їхати!»

Збліднувши, він устав, обвів зворушеним поглядом свій гарний, затишний, теплий, залитий м'яким світлом кабінет, подивився на своє крісло, глибоке й таке зручне, на книжки, килими, довгі білі завіси на вікнах, за якими коливалися тонкі віти дерев, а тоді підійшов до бравого командира й міцно потиснув йому руку.

– Я їду, Бравіда! – мовив він твердо, хоч у голосі його бриніли сльози.

І Тартарен додержав слова: поїхав. Та тільки не відразу... Треба було спорядитися.

Насамперед він замовив Бомпарові дві великі, окуті міддю дорожні скрині з двома пластинами, на яких було вигравіровано:

## **ТАРТАРЕН ТАРАСКОНСЬКИЙ. ЗБРОЯ**

На оковування й гравірування пішло чимало часу.

Він також замовив Таставенові розкішний альбом, щоб вести щоденник та робити подорожні нотатки. Полювання –

поважна справа, але ж у дорозі так гарно думається...

Потім він виписав із Марселя силу-силенну консервів, пемікан, похідний намет найновішого зразка, який можна було за хвилину напнути і згорнути, мисливські чоботи, два парасолі, непромокальний плащ та сині окуляри, щоб захистити очі від сонця, піску й куряви. Подбав він і про похідну аптечку; цим поклопотався, звісно, аптекар Безюке, щедро забезпечивши Тартарена й арнікою, і камфорою, і пластиром, і оцтом для обтирання.

Бідолашний Тартарен!.. не про себе він думав – цією завбачливістю і зворушливою увагою він сподівався вмилосердити Тартарена-Санчо, що відтоді, як від'їзд було вирішено, день і ніч допікав йому, шпетив його й гриз.

### ХІІІ. Від'їзд

Нарешті урочистий, великий день настав.

Усі тарасконці з раннього ранку товпились на Авіньйонському шляху та поблизу будиночка з баобабом.

Вони стояли під вікнами, повилазили на дахи, повидиралися на дерева. Тут було все місто: ронські човнярі, вантажники, чистильники, міщани, ткалі, прядильниці, завсідники клубу. З того берега поприходили бокерці, з околиць поз'їжджалися у своїх критих брезентом візках городники, пригарцювали верхи на ставних мулах винарі; мули були прикрашені стрічками, бантиками, китицями, дзвінками бубонця-

ми. Приїхало навіть кілька гарненьких юних арлезіанок з пов'язаним блакитними стрічками волоссям, – дівчат попривозили на сірих камарзьких кониках їхні залицяльники.

Увесь цей люд роївся біля садиби Тартарена – того знаменитого пана Тартарена, який виряджався винищувати левів до *терків*.

Для Тараскона Алжир, Африка, Греція, Персія, Туреччина, Месопотамія – це одна величезна, туманна, майже міфічна країна. І все те зветься *терки* (тобто турки).

Невимовно горді з тріумфу свого ватажка, в юрбі сновигали стрільці по кашкетах, полишаючи за собою, так би мовити, борозни слави.

Перед будиночком із баобабом стоять два великих візки. Хвіртка раз у раз відчиняється, і тоді видно, як по садку поважно походжають кілька чоловік. Слуги виносять скрині, ящики, спальні мішки і складають їх на візки.

Щоразу, коли виносять якийсь новий тюк, юрба хвилюється. «Це намет... Консерви... Аптечка... Скрині із зброєю...» – голосно кажуть люди. Стрільці по кашкетах і собі докидають слівце.

Близько десятої години хвіртка розчинилася навстіж.

Юрба сколихнулася.

– Він! Це він! – залунало звідусіль.

Так, то був він.

Побачивши його, всі здивовано загукали:

– *Терок!*

Він в окулярах!..

І справді, Тартарен Тарасконський, виряджаючись до Алжиру, вважав за потрібне вбратися як алжирець. Широченні шаровари з білого полотна, куца куртка з металевими гудзиками, що щільно облягала стан, червоний пояс футів два завширшки. Шия відкрита, голова брита... На голові – височезна *шешья* (червона феска) з блакитною китицею завдовжки... годі й сказати, яка вона була завдовжки! На кожному плечі важка рушниця, за поясом великий мисливський ніж, на животі патронташ, при боці револьвер у шкіряній кобурі. Оце й усе...

А втім, даруйте! Я забув про окуляри, величезні сині окуляри, які, до речі, дуже личили нашому героєві: вони пом'якшували лютий вираз його обличчя...

– Хай живе Тартарен! Хай живе Тартарен! – знову заревла юрба.

Великий муж усміхнувся, але не вклонився – йому заважали рушниці. До того ж він уже добре знав, чого варта людська любов; може, він подумки навіть проклинав своїх жорстоких земляків: хіба ж не через них він мусив вирушати в мандрівку, залишивши свій будиночок – гарний, затишний, білий будиночок із зеленими жалюзі?... Проте ні словом, ані порухом він цього не виявив.

Гордий, величний, хоч і трохи блідий, вийшов Тартарен на шлях, пильно поглянув на свої візки і сягнистим кроком рушив до вокзалу, й разу не озирнувшись на будиночок із

баобабом. Слідом за ним урочисто виступали бравий командир, чи то пак відставний начальник полкової швальні Бравіда, і голова суду Ладевез, за ними – зброяр Костекальд і всі стрільці по кашкетах; позаду їхали візки, а вже за ними сунула юрба.

На вокзалі Тартарена зустрів сам начальник станції, старий вояка, учасник африканської кампанії 1830 року. Він довго і гаряче тиснув руку нашому героєві.

Експрес Париж – Марсель іще не прибув. Тартарен, супроводжуваний своїм почтом, подався в зал для чекання. Начальник станції наказав зачинити ґратчасті двері, які вели до залу, щоб не товпились цікаві.

Тартарен із почтом хвилин п'ятнадцять походжав по залу. Розмовляли про мандрівку, про лови. Тартарен присягнувся, що кожному стрільцеві по кашкетах надішле в подарунок лев'ячу шкуру. Він записував на шкури, як на кадрили.

Безстрашний тарасконець, спокійний і лагідний, мов Сократ, коли пив цикуту, до кожного всміхався й обзивавсь приязним словом. З усіма він поводився просто й привітно, так наче хотів, вирушаючи в далеку дорогу, залишити по собі найкращі спогади, а також щирий жаль. Слухаючи свого ватажка, стрільці по кашкетах утирали сльози, а декого – наприклад, голову суду Ладевеза й аптекаря Безюке – гризло каяття.

Позабивавшись у кутки, схлипували залізничні службовці. А знадвору до залу зазирали крізь ґрати тарасконці й ви-

гукували:

– Хай живе Тартарен!

Нарешті вдарив дзвін. Під склепінням розлігся глухий гуркіт і пронизливе свистіння.

– У вагони! У вагони!

– Прощайте, Тартарене! Прощайте!

– Прощайте всі!.. – пробурмотів великий муж і, підступившись до бравого командира Бравіда, в його особі розцілував свій любий Тараскон.

Потім він піднявся на приступку і ввійшов у вагон, повний парижанок. Побачивши цього дивного чоловіка, обвішаного карабінами та револьверами, дами отерпли від жаху.

## **XIV. Марсельський порт. Відпливаємо! Відпливаємо!**

Першого грудня 186... року, ясного, теплого полудня, зчудовані марсельці побачили, як на вулицю Канеб'єр, залиту зимовим провансальським сонцем, вийшов *терок*, та ще й який *терок*! У Марселі, далєбі, *терків* не бракує, але тако-го вони ще не бачили!

Ви, звичайно, вже здогадалися, що цей *терок* – не хто інший, як Тартарен, великий Тартарен Тарасконський! Разом зі своїми скринями зі зброєю, з аптечкою, з консерва-ми він сунув набережною до пристані пароплавної компанії «Туаш», де стояв пакетбот «Зуав», на якому наш герой мав

плисти *туди*.

У Тартаренових вухах ще й досі лунали оплески тарасконців, його сліпило південне сонце, п'янили пахощі моря, і він ішов, гордо підвівши голову, зі своїми рушницями за плечима, й замилувано дивився на марсельський порт – він бачив цей чудовий порт уперше. Нашому тарасконцеві здавалося, що він марить. Йому ввижалося, що він – Сіндбад Мореплавець, який блукає казковим містом із «Тисячі й однієї ночі».

Куди не глянь – скрізь густий ліс щогл і рей. Майорять прапори всіх держав: російські, грецькі, шведські, туніські, американські... Вздовж усієї набережної – кораблі із наставленими, наче багнети, бушпритами. Під бушпритами – наяди, богині, діви Марії та інші дерев'яні розмальовані статуї; кожен корабель названо іменем якоїсь із них. Усе це поточене, поїдене морською водою, все мокре, все запліснявіле... Де-не-де поміж кораблів видніє клапоть моря – наче широка муарова стрічка, закапана олією... Хмари чайок, що крізь плетиво рей здаються якимись химерними цятками на тлі блакитного неба... Всіма мовами перегукуються юнги.

На набережній, поміж ручаїв масної темно-зеленої води, насиченої содою, – вони текли від миловарень, – рояться митники, комісіонери, візники зі своїми двоколками, в які запряжені корсиканські коники.

Крамниці найрізноманітнішого одягу, задимлені бараки, де матроси готують собі їжу, продавці люльок, мавпочок, папуг, канатів, полотна, чудернацького мотлоху, зваленого на

купи, – в ньому можна знайти і старі кулеврини, і величезні позолочені ліхтарі, і старі талі, і старі поламани якорі, і старі снасті, і старі блоки, і старі рупори, і підзорні труби часів Жана Варта та Дюге-Трюена. Продавщиці істівних слимаків, які сидять навпочіпки й верещать, навперебій закликаючи покупців. Матроси, які несуть мазниці з дьогтем, паруючі казани, величезні коші, повні спрутів – їх миють у каламутній воді фонтанів.

Скрізь навалено купами різні товари: шовки, мінерали, деревину, сукна, свинцеві болванки, цукор, стручки, рапс, лакрицю, цукрову тростину. Мішанина Сходу із Заходом. Гори голландського сиру, який генуезці власноруч вифарбовують у червоний колір.

Далі – хлібна пристань; вантажники, стоячи на високих сходнях, висипають на берег зерно із лантухів. Золотим потоком тече воно в білій куряві. Чоловіки у червоних фесках розміреними рухами точать його на великих решетах із осяччої шкіри, а потім вантажать на хури; хури від'їздять, а за ними біжить юрба жінок та дітлахів із віничками й кошиками...

І ще – док. Величезні кораблі перекинуто набік – їх очищають від водоростей, обпалюючи вогнищами з хмизу. Занурені у воду реї, дух смоли, оглушливий стукіт – це теслярі обшальовують дерев'яні борти великими мідними листами.

Подекуди ліс щогл був не дуже густий, і тоді Тартарен бачив вхід у порт, безупинний рух кораблів: ось відчалує ан-

глійський фрегат, який попливе до Мальти, – чепурний, вишаруваний до блиску, всі офіцери в жовтих рукавичках; а ось під гучні крики та лайку відпливає великий марсельський бриг – на кормі стоїть огрядний капітан у сюртуку й шовковому капелюсі і віддає команди провансальською говіркою. Інші кораблі линуть у відкрите море, піднявши всі вітрила. А здалеку, мовби пливучи в повітрі, у сяйві сонця підходять до порту інші кораблі.

Повсюди – безугавний гамір: гуркіт візків, крики матросів «Став вітрила!», лайка, співи, свистіння пароплавів, гримотіння барабанів та звуки сурм із форту Св. Іоанна, з форту Св. Миколая, бамкання дзвонів кафедрального собору, бамкання дзвонів церкви Св. Віктора. А над усім цим – містраль. Він підхоплює всі звуки, крутить ними, підкидає вгору, змішує із власним ревінням, і над портом лунає-розлягається дика, химерна, героїчна музика, схожа на звук величезної сурми – сурми, що вабить і кличе в далеку незнану далеч: зірватися, мчати, летіти на крилах!..

Під звуки цієї чудової сурми Тартарен Тарасконський поплив до країни левів...

# Епізод другий У терків

## І. Плавання. П'ять положень шешьї. На третій день. Рятуйте!

Хотілося б мені, любі мої читачі, бути художником, і то не звичайним, а художником великим, щоб змалювати тут, яких положень прибирила *шешья* Тартарена Тарасконського упродовж триденного плавання на «Зуаві» із Франції до Алжиру.

Спершу я змалював би її, коли пакетбот відчалував від пристані. Ось вона – велична, геройська – увінчує голову нашого тарасконця. Далі я змалював би її, коли «Зуав» виходив із порту і вже колихався на хвилях. Ось вона – тремтяча, приголомшена, начебто вже відчуває перші ознаки морської хвороби.

Потім я змалював би Тартаренову *шешью* в Ліонській затоці, коли «Зуан» усе більше віддалявся од берега, а море починало супитись. Ось вона змагається з вітром, ось, перелякана, стає сторчма на голові в нашого героя, а довга китиця з блакитної вовни настовбурчується від туману й буревію...

Четверте положення – о шостій пополудні, поблизу бере-

гів Корсики. Бідолашна *шешья* нахиляється над бортом і з німим запитанням та тугою озирає море...

І нарешті п'яте, останнє положення: в тісній каюті, у вузькому, схожому на висунуту шухляду комода ліжку безсило качається по подушці й розпачливо стогне щось зім'яте, безформне... Та це ж *шешья*, та сама *шешья*, що так хвацько сиділа на Тартареновій голові в годину відплиття. Тепер це вже не *шешья*, а жалюгідний, насунений на самісінькі вуха нічний ковпак, з-під якого визирає бліде скривлене обличчя...

Якби лиш тарасконці бачили зараз свого великого Тартарена! Як він лежить у шухляді від комода, в тьмяному, каламутному світлі, що сіється з ілюмінаторів, як він дихає смородом кухні та вогкого дерева – цим огидним духом пакетбота! Якби лиш вони чули, як Тартарен охкає при кожному повороті гвинта, як раз у раз просить подати йому чаю і тоненьким дитячим голоском докоряє стюардові!.. Тарасконців загризло б сумління – адже це вони присилювали Тартарена податися в мандри!.. Присягаюся словом біографа – жаль брав дивитися на нього! Зненацька попалений морською хворобою, бідолашний *терок* не годен був ні розв'язати свій алжирський пояс, ні скинути з себе амуніцію. Груди йому муляв грубий держак мисливського ножа, в бік впивалася кобура револьвера. І до всього – бурчання Тартарена-Санчо, який без угаву квилів і ремствував:

– Ох і бевзь же з тебе!.. Чи ж я тобі не казав!.. Бач, Африки

йому забаглося... Ось тобі твоя Африка... Що, гарна?...

І вже справжньою мукою для бідолашного Тартарена, прикутого до свого ліжка-шухляди, було чути, як пасажирів в кают-компанії їдять, сміються, грають у карти, співають. Товариство на «Зуаві» зібралось й велелюдне, і веселе. Офіцери, що поверталися до своїх полків, дами з марсельського «Алькасара», мандрівні актори, багатий мусульманин (він щороку вирушав на прощу до Мекки), чорногорський князь, жартун і витівник, який наслідував Равеля та Жіля Пере... Нікого з них не мучила морська хвороба, всі вони пили шампанське з капітаном «Зуава» – череватим марсельцем, який кохався у розвагах та бенкетах, мав дві сім'ї – одну в Марселі, другу в Алжирі – і веселе прізвище Барбасу.

Тартарен Тарасконський ненавидів усіх цих людей, їхня гульня додавала йому мук...

Нарешті третього дня по обіді на пакетботі зчинився раптом страшенний шарварок, який вивів нашого героя із заціпеніння. На носі «Зуава» забамкав дзвін. На палубі загупали важкі матроські чоботи.

– Передній хід!.. Задній хід!.. – хрипким голосом кричав капітан Барбасу.

А трохи згодом:

– Стоп машина!..

Зупинка, сильний поштовх... Тиша... «Зуав» поволі хитався, мовби прив'язаний аеростат.

Несподівана тиша вжахнула Тартарена.

– Рятуйте! Потопаємо! – зарепетував він на все горло і, надлюдським зусиллям зірвавшись на ноги, в усій своїй амуніції метнувся на палубу.

## **II. До зброї!.. До зброї!**

Вони не потопали – вони просто причалювали.

«Зуав» став на рейді. Вода була глибока й чорна; рейд, гарний, але пустельний, – похмурий і мовчазний. На пагорбі білів Алжир; його тьмяно-білі будиночки, ліплячись один до одного, спускалися до моря. Достоту виставка білизни на Медонському узвишші! А над будиночками сяяло блакитне безкрає небо. О, яка блакить!..

Великий Тартарен, уже трохи оговтавшись, роззирався навколо й шанобливо слухав, як чорногорський князь, стоячи поряд, називав квартали міста: Касба, Горішне місто, Бабассунська вулиця.

Цей чорногорський князь був дуже чемний і вихований, до того ж ввій чудово знав Алжир і вільно розмовляв арабською мовою. Тож Тартарен вирішив продовжити з ним знайомство... Він стояв, прихилившись до борту пакетбота, коли раптом побачив ряд здоровезних чорних рук, які вчепилися в борт з того боку. За мить вигулькнула кучерява голова негра, і не встиг наш герой і оком змигнути, як на палубу сипнули корсари: чорні, жовті, напівголі, бридкі, страхітливі... їх було не менше, ніж сто душ.

Тартарен упізнав їх... То були вони, ті самі горезвісні вони, зустрічі з якими він так довго чекав ночами на вулицях Тараскона! Нарешті! Нарешті вони наважились постати перед ним!..

Заскочений зненацька, наш герой уляк на місці. Та коли корсари підскочили до багажу, зірвали з нього брезент, а потім заходилися грабувати пакетбот, у Тартарені пробудився герой: він вихопив мисливський ніж і, гукнувши пасажирам: «До зброї!.. До зброї!», перший кинувся на харцизяк.

– Що це з вами? Що сталося? Що ви робите? – спитав капітан Барбасу, виходячи з рубки.

– А, це ви, капітане! Мерщій, мерщій озброюйте екіпаж!

– Схаменіться! Навіщо?

– Хіба ж ви не бачите?...

– Чого?

– Та ось же вони... пірати! Перед вами!..

Капітан Барбасу витріщив на Тартарена очі.

Тут повз них пробіг велетень-негр з аптечкою нашого героя на спині.

– Стій, розбійнику! – заволав тарасконець і, змахнувши кинджалом, помчав за негром.

Барбасу кинувся за ним і схопив за пояс. Тартарен зупинився.

– Спокійно, хай вам біс! – гаркнув капітан. – Це не пірати! Піратів давно вже нема й сліду... Це носії.

– Носії?!

– Авжеж, носії! Вони переносять багаж пасажирів на берег... Отож сховайте свій ніж, дайте мені ваш квиток і йдіть слідом он за тим негром... Він славний хлопець... І на берег вас доставить, і до готелю, коли схочете, проведе!..

Тартарен, зняковівши, віддав квиток і слідом за негром спустився по мотузяному трапу у великий човен, який витанцьовував на хвилях попід бортом «Зуава». Весь його багаж – скрині, ящики зі зброєю, консерви – лежав уже там. Багаж зайняв увесь човен, тож чекати інших пасажирів не було чого.

Негр, наче мавпа, видерся на купу речей і сів навпочіпки, обхопивши руками коліна. Другий негр узявся за весла. Вони дивилися на Тартарена і всміхалися, блискаючи своїми білими зубами.

Стоячи на кормі, великий тарасконець міцно стискав у руках руків'я ножа, і на обличчі його був той лютий вираз, яко-го так боялися тарасконці: хай там що каже Барбасу, а він, Тартарен, не дуже вірить у добромисність цих носіїв, чорних, як ебенове дерево, – адже вони й трохи не скидаються на мирних тарасконських вантажників...

Через кілька хвилин човен пристав до берега, і Тартарен ступив па вузьку берберійську набережну, де триста років тому каторжник-іспанець на ім'я Мігель Сервантес під киями алжирських наглядачів подумки писав прегарний роман, якому згодом дав назву «Дон Кіхот».

### **III. Звернення до Сервантеса. Висадка. Де ж терки? Терків нема. Розчарування**

О Мігелю Сервантесе Сааведра! Кажуть, що там, де жили колись великі люди, довіку лине й ширяє в повітрі часточка їхньої душі. В такому разі те, що лишилося від тебе на берберійському березі, певне, затремтіло від захвату, дивлячись, як висідає на берег Тартарен Тарасконський, цей чудовий тип француза-південця, Тартарен, у якому втілилися обидва герої твого роману – Дон Кіхот і Санчо Панса...

День видався спекотний. На залитій сонцем набережній – кілька митників, алжирці, що чекають новин із Франції, маври, що сидять навпочіпки й попахують своїми довгими люльками, матроси-мальтійці, що тягнуть величезні сіті, в яких мерехтять і сяють, наче срібняки, тисячі сардинок...

Тільки-но на цю набережну ступив Тартарен, уся вона завирувала. З каменюк посхоплювалися дикуни (їх була ціла зграя), ще огидніші, ніж корсари на «Зуаві», і кинулись до прибульця. Довготелесі араби в білих вовняних бурнусах, надітих на голе тіло, низенькі маври в лахмітті, негри, тунісці, маонці, мзабіти, готельні слуги в білих фартухах – усе це галасувало, репетувало, хапало Тартарена за поли, виривало одне в одного з рук його багаж. Цей тяг кудись його консерви, той аптечку... І всі вигукували й джерготіли якісь химерні, ні на що не схожі назви готелів, так що в Тартарена аж очі

лізли рогом.

Бідолашний тарасконець, очманілий від цього шарварку, метався то туди, то сюди, лаявся, сипав прокльонами, кидався навздогін за своїм багажем... Він звертався до варварів по-французькому й по-провансальському, навіть латиною – латиною Пурсоньяка: *rosa, bonus, bona, bonum*<sup>2</sup>. Це були єдині слова, що застрягли в його пам'яті... Марні зусилля! Ніхто його не слухав... На щастя, якийсь низенький чоловічок у мундирі з жовтим коміром втрутився в суперечку, наче гомерівський бог, і палицею розігнав увесь цей набрід. То був алжирський поліцай. Він дуже люб'язно порадив Тартаренові оселитися в готелі «Європа», підкликав слуг цього готелю, і ті, повантаживши пожитки нашого героя на кілька візків, повели його в готель.

Тартарен ішов і дивом дивувався. Він гадав, що Алжир – це казкове, дивовижне східне місто, щось середнє між Константинополем і Занзібаром... А опинився він у справжнісінькому Тарасконі!.. Кав'ярні, ресторани, широкі вулиці, чотириповерхові будинки, невеличкий майдан з макадамовою бруківкою, де духовий оркестр грав польки Оффенбаха, а за столиками сиділи чоловіки, пили пиво і їли пампушки, де гуляли дами, лоретки, офіцери, солдати, знову офіцери – леле, скільки їх тут! – і жодного тобі *терка*... Єдиний *терок* – це він, Тартарен... Проминаючи майдан, наш тарасконець навіть зніжковів – адже всі звернули на нього погляди. Ор-

---

<sup>2</sup> Роза, гарний, гарна, гарне (лат.).

кестр замовк, і оффенбахівська полька зависла в повітрі.

З двома рушницями за плечима, з револьвером при боці, суворий і величний, як Робінзон Крузо, Тартарен простував повз увесь цей люд; проте коли він увійшов у готель, сили покинули його. Голова йому запаморочилася; відїзд із Тараскона, марсельський порт, плавання, чорногорський князь, пірати – усе змішалось...

В номер його внесли на руках, зняли зброю, роздягли... Навіть хотіли послати по лікаря, та герой наш, ледве торкнувшись головою подушки, захропів так гучно й лунко, що господар готелю вирішив не вдаватися до послуг медицини, і всі тихенько вийшли з кімнати.

## IV. Перша засідка

Коли Тартарен прокинувся, годинник на міській ратуші вибив третю годину. Він проспав вечір, ніч, ранок і добру половину дня. Та що в тім дивного: за три доби *шешья* його стільки натерпілася!..

«Я – у країні левів!» – ось яка думка сяйнула Тартаренові, коли він розплющив очі. І – ніде правди діти – згадавши, що леви так близько, буквально за кілька кроків, сказати б, під рукою, і що незабаром він зустрінеться з ними віч-на-віч, – брр! – тарасконець зацокотів зубами й сміливо пірнув під ковдру.

Проте незабаром веселий вуличний гомін, шовкова синя-

ва неба, сонячні промені, що пестили кімнату, смачне снідання, подане в ліжку, розчинене вікно, що виходило просто на море, – усе це, ще й скроплене пляшкою чудового критського вина, навернуло Тартарена на його звичайний героїчний дух.

Скинувши із себе ковдру, він вигукнув: «На левів! На левів!» – і хутко вдягнувся.

Він надумав ось що: тихцем податися з міста в пустелю, дочекатися ночі, сісти в засідку і – пах-пах! – у першого-ліпшого лева... А вранці повернутися в готель, поснідати, прийняти привітання від алжирців і послати візок по вбитого звіра. Наш герой швиденько озброївся, завдав собі на спину похідний намет – довга жердина стриміла в нього над головою – і вийшов на вулицю, хоч-не-хоч випростаний, мовби проко-втнувши кілок. Не питаючи, кудою йти, щоб нікого не втаємничувати у свій план, він повернув праворуч, дійшов до Бабассунських аркад, – алжирські євреї-крамарі, що, мов павуки, сиділи по кутках своїх брудних крамничок, так і вп'ялися в нього очима, – перетнув Театральний майдан і, проминувши передмістя, вийшов на Мустафський шлях.

На цьому шляху діялося щось неймовірне. Омнібуси, фіакри, двоколки, хури, величезні вози з сіном, запряжені волами, ескадрони африканських стрільців, табуни малесеньких осликів, негритянки, які продавали коржі, повози з ельзаськими переселенцями, кіннотники в червоних плащах... Усе це, галасуючи, горлаючи, співаючи, сурмлячи, сунуло в

хмарах куряви поміж двома рядами халуп, біля яких стояли, розчісуючи коси, високі маонки, поміж шинками, повними солдатів, поміж м'ясними крамницями й шкуродернями.

«Ото вже набалакали мені про той Схід! – подумав великий Тартарен. – Та тут *терків* іще менше, ніж у Марселі».

Раптом він побачив чудового верблюда – довгоногого, надутого, мов індик. Серце в Тартарена закалатало.

Ось і верблюди! Отже, й леви недалечко...

І справді – незабаром він побачив цілу юрбу мисливців на левів, які з рушницями за плечима крокували йому назустріч.

«Боягузи! – розминаючися з ними, подумав наш герой. – Боягузи! Йти на левів отакою зграєю, та ще й з собаками!»

Він і в голові собі не покладав, що в Алжирі можна полювати на щось інше, крім левів...

Проте ці мисливці мали такий добродушний вигляд – вигляд торговців, що вже відійшли від справ, – а в полюванні на левів із псами на шворках та з ягдташами, які висіли в мисливців на поясах, було щось таке патріархальне, аж Тартарен не витримав і спитав з великою цікавістю:

– Ну що, друже, добре полювали?

– А чого ж, – відповів той, боязко позираючи на грізний обладунок нашого героя.

– Багато вполювали?

– Чималенько! Дивіться!

Алжирський мисливець показав на свій ягдташ, напхом

напханий кролями та бекасами.

– Як?! У ягдташі?... Ви складаєте їх у ягдташі?!

– А куди ж їх іще складати?

– То, виходить, вони зовсім маленькі?

– Є малі, є й більші, – відповів мисливець.

Він квапився додому і, надавши ходи, наздогнав своїх товаришів.

Безстрашний Тартарен стояв посеред дороги, отетерівши з невимовного дива. Тоді сказав собі: «Таж вони мені баки забивають, та й годі! Нічого вони не вполювали!» – і знову рушив уперед.

Будинків на шляху чимдалі рідшало, людей ставало чимдалі менше. День хилився до вечора, сутінки густішали. Тартарен Тарасконський ішов ще з півгодини. Нарешті він зупинився. Була вже глупа ніч. Безмісячна ніч – тільки рясні зорі розсіювали пітьму. На шляху – ані душі живої. Однак наш герой утішався думкою, що леви – це не диліжанси, отже, битими шляхами вони не ходять... Він звернув у поле... Леле! Куди не ступиш – рівчаки, чагарі, будяки... Але Тартаренові було до того байдуже. Він простував далі й далі... Аж раптом... «Я чую лев'ячий дух!» – сказав собі наш герой і, повернувшись праворуч, а тоді ліворуч, з силою вдихнув у себе повітря.

## V. Пах! Пах!

Довкола нього була пустеля – дика, поросла химерними рослинами, тими самими східними рослинами, що такі схожі на найжачених звірів. При тьмяному світлі зірок їхні тіла здавалися іще довшими. Праворуч бовваніло громаддя гір – може, це Атлас?... Ліворуч глухо гурчало невидиме море... Де ж і водитися хижакам, як не тут?

Тартарен став на коліно і, поклавши одну рушницю перед собою, а другу держачи в руках, застиг на місці. Він чекав годину, чекав другу... Нікогісінько! Аж тут він згадав, що знамениті винищувачі левів, вирушаючи на полювання, беруть із собою козеня – про це він читав у книжках. Вони прив'язують те козеня, а самі сідають у засідку. Тоді смикають за мотузку – і козеня мекає... Козеняти в нашого тарасконця не було, тож він замакав сам: «Ме-е-е! Ме-е-е!» Він замакав тихенько й жалібно, бо в глибині душі все ж таки побоювався, що його почує лев... Та згодом, пересвідчившись, що нікого нема, замакав голосніше: «Ме-е-е!.. Ме-е-е-е!..» Знову нікого! Знетерпеливлений Тартарен мекнув кілька разів поспіль так гучно, що це вже було скоріше ревіння бика, ніж мекання козеняти...

Зненацька за кілька кроків перед собою він помітив при самісінькій землі щось велике й темне. Тартарен затамував дух... Воно нахилилося, обнюхало землю, стрибнуло, зав-

мерло, пустилося чвалом, вернулося назад і стало... Це лев!.. Безперечно!.. Тепер Тартарен ясно бачив його куці лапи, могутню шию й двоє очей – великих, блискучих... Цілься! Стріляй!..

Пах!.. Пах!..

Тартарен відскочив назад, вихопивши з-за пояса мисливський ніж. У ту ж мить розляглося страшне ревіння.

– Ага! – вигукнув безстрашний Тартарен і, міцно вперши-ся своїми дужими ногами в землю, приготувався до двобою із звіром. Та лев явно не збирався нападати: він знову заревів і кинувся прожогом тікати.

Тартарен стояв так само непорушно. Він чекав на левицю... Точнісінько як у книжках...

На жаль, левиця не з'являлася... Тартарен чекав години зо три, аж поки зовсім знемігся. Було холодно, вогко, з гір віяв пронизливий вітер.

«А що, як я посплю тут до світанку?» – раптом сяйнуло Тартаренові. Він вирішив поставити намета: адже Тартарен-Санчо боявся ревматизму. Та де там у біса! Навет був сконструйований так хитромудро, що розкласти його ніяк не вдавалося. Таке часом трапляється і з парасолями: лине дощ – а вони, жартуни, не розгортаються... Кінець кінцем тарасконець швиргонув намета на землю й ліг на нього, лаючись, як справжній провансалець.

– Та, та! Ра, та! Та, ра, та!..

– Що це? – підскочивши, мов ужалений, вигукнув Тарта-

рен.

То грали зорю африканські стрільці в мустафських казармах... Винищувач левів, не вірячи власним очам, протер їх... Він був певен, що скрізь навколо стелиться пустеля. А він спав – вгадайте де? На грядці артишоків, між грядками кучерявої капусти і буряків.

В його Сахарі росте городина! А зовсім близько зелене мальовничий схил горішнього Мустафи, на якому вилискують вранішньою рососою білі алжирські вілли – достоту як будиночки й хатини в околицях Марселя!..

Дивлячись на цей міщансько-городницький краєвид, бідолашний Тартарен зчудувався, а потім розсердився.

«Вони зсунулися з глузду! – подумав тарасконець. – Виросчувати артишоки під самісіньким носом у левів!.. Адже мені не примарилося... Леви сюди забігають... Ось же доказ...»

Доказом були криваві плями, що їх лев, тікаючи, залишив за собою.

Безстрашний Тартарен рушив по сліду. Стискаючи в руці револьвер, він нахилився, роззирався навсібіч і, переходячи від артишока до артишока, нарешті вибрався на невеличкий лан, засіяний вівсом. Потолочена трава, калюжа крові... а в цій калюжі лежав на боці з пробитою головою... вгадайте хто?

«Та хто ж у біса, як не лев?!»

Де там! Осел! Один із тих малесеньких осликів, яких так

багато в Алжирі. Їх там називають віслючками.

## **VI. Поява левиці. Страшна баталія. «Зборисько відчайдухів»**

Коли Тартарен побачив свою бідолашну жертву, його поїняла пекуча досада. Ще б пак: адже віслючок – це зовсім не те, що лев!.. Потім йому стало дуже жаль віслючка. Він був такий гарненький, з такою лагідною мордочкою! Боки його, ще теплі, здіймалися й опадали, мов хвилі. Тартарен став навколішки і кінцем свого алжирського пояса спробував зупинити кров у нещасної тварини. Великий муж упадає біля малесенького віслючка... Що може бути зворушливіше за це видовище?

Почувши ніжний дотик пояса, віслючок, у якому ще жевріла іскорка життя, розплющив велике сіре око й повернувши довгими вухами, мовби хотів сказати: «Дякую! Дякую!» Потім здригнувся востаннє і застиг нерухомо...

– Чорнулю! Чорнулю! – раптом залунав схвильований голос.

Зашурхотіли кущі... Тартарен скочив на ноги й приготувався до захисту... Левиця!

Грізна, ревуча, вона з'явилася в подобі старої ельзаски, у косинці, ріжки якої стирчали над чолом, з великим червоним парасолем. Вона кликала свого віслючка так гучно, що відлунювало аж у горах. Тартаренові, либонь, краще було

зіткнутися з розлюченою левицею, а не з цією старою відьмою!.. Тарасконець намагався пояснити їй, як усе сталося: мовляв, він подумав на бідолашного Чорнуля, що то лев, – та все було марно. Стара гадала, що Тартарен глузує з неї. Несамовито гукнувши: «Ох ти ж триклятий негідник!» – вона розмахнулася своїм червоним парасолем та й ну лупцювати нашого героя!.. Тартарен, хоч і розгубився, боронивсь як міг: відбивався карабіном, сопів, відхекувався, підстрибував, кричав: «Ласкава пані, стривайте!.. Ласкава пані!..» Куди там! «Ласкава пані» мовби й не чула його благань, і сила її ударів якнайкраще це доводила.

На щастя, на бойовиську з'явилася третя дійова особа. Це був чоловік ельзаски, теж ельзасець, корчмар, який до того ж чудово вмів рахувати. Одразу побачивши, з ким має справу, він зметикував, що вбивця відшкодує йому всі збитки, вирвав зброю із рук дружини і вже за хвилину порозумівся з Тартареном.

Тартарен заплатив двісті франків, хоч віслючок коштував не дорожче десяти: це їхня звичайна ціна на арабських ринках. Потім безталанного Чорнуля поховали під фіговим деревом, і корсар, звеселівши від блиску тарасконських дурро, запросив Тартарена до своєї корчми, яка стояла зовсім близько, край битого шляху. Алжирські мисливці щонеділі приходили туди снідати: вони полюбляли полювати в цій долині, за дві милі від міста, – тут водилася сила-силенна кролів.

– А леви? – спитав Тартарен.

Ельзасець глипнув на нього.

– Леви?

– Авжеж, леви... Ви їх тут бачили? – допитувався горопашний тарасконець, щоправда, вже не так упевнено.

– Таке скажете! – відповів корчмар, зайшовшися рего-том. – Леви!.. Ти ба!.. З якого б то дива?!

– Хіба в Алжирі їх немає?

– Я двадцять років живу в цій провінції, а ще не бачив жодного... Грім мене побий, коли брешу! Щось таке я про них чув... Або в газетах читав... Та тільки це десь далі... Куди далі... На півдні...

Тим часом вони підійшли до корчми. Звичайнісінька собі корчма – таких чимало у Ванві або в Пантені; над дверима – засохла гілка, на стіні намальовані більйардні кії. А вивіска! «Зборисько відчайдухів»!

«Зборисько відчайдухів»! О Бравіда, які це пробуджує спогади!..

## **VII. Історія з омнібусом, мавританкою та жасминовими чотками**

Ця перша нещаслива пригода хоч кого б вибила з колії, але люди Тартаренового гарту не так-то легко складають зброю.

«Леви на півдні? – думав наш герой. – То поїду на пів-

день!»

Він проковтнув останній шматок, устав, подякував корчмареві, поцілував, забувши про баталію, стару ельзаску і зронив сльозу над могилою нещасливця Чорнуля.

Не гаяти ані хвилини! Мерщій повернутись до Алжира, спакуватися й ще сьогодні вирушити на південь!..

На лихо, Мустафський шлях від учора неначе іще подовшав: спека, курява! Навет давить на плечі!.. Тартарен ледве волік ноги, тож коли з ним порівнявся омнібус, тарасконець дав знак зупинитися й скочив на підніжку.

О бідолашний Тартарен Тарасконський! І випало ж йому залізи у цей злочасний ридван! Наскільки краще було б і для слави його, і для доброго імені, якби він плентався пішки, хай навіть і впав би, зморений спекою, звалений важезним наметом і двостволками!

Але Тартарен вліз у омнібус. Він був повний-повнісінький. У кутку, вступившись у молитовник, сидів алжирський мулла з густою чорною бородою. Навпроти нього – молодий мавр-купець із товстою цигаркою в зубах. Далі – матрос-мальтієць і кілька мавританок, по самі очі закутаних у білі чадри. Ці жінки їздили помолитися на кладовище Абдель-Кадер, проте сумні відвідини їх, видно, не засмутили. Кутаючись у чадри, вони теревенили, сміялися, хрумтіли печивом.

Тартаренові здалося, що вони поглядають на нього. Надто одна – вона сиділа якраз навпроти – просто-таки пасла йо-

го очима. Дарма що жінка була під чадрою, її підмальовані очі, чорні, вогнисті, бистрі, гарна тендітна рука, уся в золотих браслетах, що час від часу висувалася з-під чадри, граційний, майже дитинний поворот голівки – усе це свідчило про те, що під покривалом ховається юне, гарне, звабливе тіло... Бідолашний Тартарен був уражений у самісіньке серце. Мовчазний поклик цих чудових східних очей бентежив його, хвилював, завдавав смертельних мук. Його то обливало жаром, то обсипало морозом...

А тут іще він раптом відчув дотик жіночого черевичка! Цей малесенький черевичок, мов червона мишка, ковзав і бігав по його мисливських чоботиськах... Що робити? Відповісти на цей погляд, на цей доторк? А далі? Любовні пригоди на Сході – це щось жахливе!.. Нашому славному Тартаренові, з його палкою уявою південця, уже ввижалося, що він попадає до рук євнухів, що йому стинають голову, тіло зашивають у шкіряний мішок і кидають у море із відтятою головою...

А черевичок тим часом бігав і бігав по його чоботях, а очі, що дивилися на нього, розкривалися усе ширше й ширше, мов дві чорні оксамитові квітки, і наче благали: «Зірви нас!..»

Омнібус зупинився на Театральному майдані – там, де починалася Бабассунська вулиця. Плутаючись у довгих шароварах і з вродженою грацією затуляючись чадрами, мавританки одна за одною повилазили з омнібуса. Тартаренова

сусідка підвелася останньою і, високо підвівши голову, пройшла так близько, що він відчув на своєму обличчі її подих – букет юності, жасмину, мускусу та печива.

Останній опір тарасконця був зламаний. Сп'янілий від кохання, ладний на все, він кинувся слідом за мавританкою... Почувши за собою брязкіт його обладунку, жінка озирнулася, приклала пальчик до чадри, мовби кажучи: «Тсс!» – і кинула йому вільною рукою запашні чотки з квіток жасмину. Наш герой нахилився за ними й випростався не відразу – був, нівроку, тілистий, до того ж геть обвішаний зброєю.

Коли ж Тартарен розігнувся, притискаючи до серця жасминові чотки, мавританки вже не було й сліду.

## **VIII. Спіть собі, леви Атласу!**

Спіть собі, леви Атласу! Спіть спокійно у своїх лігвах, серед алое та диких кактусів!.. Ще кілька днів Тартарен Тарасконський і не згадає про вас. Усе його військове спорядження – скрині із зброєю, аптечка, похідний намет, консерви, – усе це тим часом мирно спочиває у готелі «Європа», в кутку тридцять шостого номера.

Спіть собі й нічого не бійтеся, руді велетні леви! Тарасконець розшукує мавританку. Після зустрічі в омнібусі бідолаха переслідує невідступне відчуття, що по його нозі, здоровенній нозі трапера, бігає червона мишка, а морський вітер, що торкається його губів, пахне знадлигим духом печива й

анісу...

Йому потрібна його мавританка!

Та спробуй-но її знайти! В місті живе сто тисяч чоловік. Знайти серед них особу, про яку ти нічогоісінько не знаєш, – тільки пахощі, колір черевичків та очей... Здатен на це лише тарасконець, та ще й нестямно закоханий.

Найгірше те, що геть усі мавританки, загорнені у свої довгі білі чадри, схожі одна на одну; окрім того, ці жінки рідко коли витикають носа з домівок, і, щоб їх побачити, треба піднятися в Горішнє місто – арабське місто, місто *терків*...

Це Горішнє місто – справжнє розбійницьке кишло! Бруднющі кривулясті вулички круто деруться вгору; обабіч тісно туляться одна до одної підозрілі халупи, покрівлі яких сходяться, утворюючи тунель. Низенькі двері, заграговані віконечка – сліпі, німі, похмурі. І по ліву руку, і по праву руку – темні крамнички, в яких сидять страховидні *терки*, схожі на корсарів, і, блискаючи очима й зубами, пахкають довгими люльками та перешіптуються, наче змовляються про якесь лиходійство...

Я б покривив душею, якби сказав, що Тартарен Тарасконський простував цим страшним містом спокійно. Ні, він дуже хвилювався; наш хоробрий муж ішов вузькими вуличками, у яких ледве вмещалося його товсте черево, вельми обережно: безперестанку роздивлявся навсібіч і не знімав пальця з револьверного курка. Точнісінько як у Тарасконі, по дорозі до клубу! Він щомиті чекав, що на нього нападуть

євнухи чи яничари, однак палке бажання побачити свою кохану давало йому просто-таки чудодійні сили й відвагу...

Безстрашний тарасконець тинявся по Горішньому місту цілий тиждень. Він годинами вистоював під мавританськими лазнями, дивлячись, як, мерзлякувато шулячись, звідти виходили й розліталися зграйками жінки, од яких віяло свіжістю й чистотою. Іншим разом, упрілий і захеканий, він сідав біля мечеті й стягав із себе чоботиська, а тоді заходив до храму...

Бувало, вже надвечір, коли тарасконець, знеможений до краю, не знайшовши своєї дами ні біля лазень, ні в мечеті, проминав мавританські будинки, він чув монотонні співи, тихий дзвін гітари, рокіт тамбурина, тихий жіночий сміх, – і серце його починало калатати.

«Може, вона там?» – думав він.

Якщо на вулиці не було людей, він підходив до будинку, брався за важкий молоток і несміливо стукав у низенькі двері. Співи й сміх умить змовкали. За мурами чути було тільки шурхотіння, наче в пташнику, коли кури вмощуються на сон...

«Готуйсь! – казав собі наш герой. – Зараз щось станеться!»

Проте найчастіше ставалося ось що: на голову йому виливали горщик холодної води або ж висипали лушпайки від апельсинів чи кісточки від берберійських фіг... Тільки й усього!..

Спіть спокійно, леви Атласу!

## ІХ. Князь Григорій Черногорський

Два тижні безталанний Тартарен марно шукав свою алжирську даму. Він, певне, шукав би її й досі, якби доля, ласкава до всіх закоханих, не прийшла йому на допомогу в подобі черногорського вельможі. Ось як це сталося.

Щосуботи взимку у найбільшому театрі Алжира влаштовуються бали-маскаради – такі самі, як і в паризькій Опері. Це звичайні собі провінційні бали, малолюдні й нудні. У залі напівпорожньо; гості – покидьки з Бюльє та Казино, розгульні дівчата, що тягнуться слідом за армією, підтоптані арлекіни, якісь типи, схожі на волоцюг вантажників, кілька пральмаонок, які пустилися берега, але зберегли іще рештки колишнього добродесного життя – дух часнику та шафранової підливи... Проте найцікавіше видовище – це фойє, що зараз правлять за картярні. Біля довгих зелених столів роєм рояться люди. Кого тут тільки нема! Тюркоси-відпускники, які грають на позичені гроші, крамарі-маври із Горішнього міста, негри, мальтійці, колоністи з далеких закутків, що проїхали сорок миль задля того, щоб поставити на карту гроші, за які можна купити плуг або пару волів. – Усі збуджені, бліді, у всіх зціплені зуби, безтямні очі, втуплені в одну й ту саму карту, а погляд косий, спідлоба – погляд запеклого картяра...

Трохи осторонь – алжирські євреї: вони приходять сюди цілими родинами. Чоловіки вбрані по-східному, але в синіх панчохах і оксамитових кашкетах – просто-таки огидний несмак... Жінки, огрядні, бліді, ледве можуть звести дух і ворухнутись у своїх тісних, жорстких корсетках, гаптованих золотом... Це плем'я товпиться біля столів, штовхається, галасує, репетує, радиться, рахує на пальцях і робить невеличкі ставки. Щоправда, часом старий патріарх з бородою, як у Саваофа, після довгих нарад і суперечок з родиною, зважується ризикнути сімейним дуρο... І вже до кінця гри в іудейських очах, що вп'ялися в стіл, не згасає гарячковий блиск, і від погляду цих страшних, мовби з чорного магніту, очей золоті монети, здається, самі собою крутяться по зеленому сукну й кінець кінцем притягаються одна до одної, наче хтось їх потихеньку смикає за мотузку...

Та ще сварки, бійки, лайки, зібрані з усіх країн світу, несамопиті вигуки всіма мовами, різанина, нестача грошей, поява поліції!..

Великий Тартарен якось забрів на цю вакханалію трохи розважитись і забутись, щоб заспокоїти душу.

Наш герой проштовхався крізь юрбу, думаючи про свою мавританку, коли раптом почув два збуджених голоси, що покривали і галас картярів, і брязкіт золота:

– А я вам кажу, добродію, що в мене немає двадцяти франків!..

– Добродію!..

– Я вас слухаю, добродію...

– А ви знаєте, з ким розмовляєте, добродію?

– Коли ваша ласка, назвіть себе!..

– Щоб ви знали, добродію, я – князь Григорій Чорногорський!

Почувши це ім'я, Тартарен схвилювався і став пробиватися вперед, радий та гордий із того, що зустрів нарешті свого князя – чорногорського князя, з яким познайомився на «Зуаві».

На жаль, князівський титул, такий чарівливий для нашого простодушного тарасконця, не справив аніякісінького враження на офіцера стрілецького полку, який сперечався із князем.

– Я щасливий це чути! – глузливо кинув офіцер і повернувся до глядачів: – Григорій Чорногорський... Чи хтонебудь з вас його знає?... Ніхто!

Обурений Тартарен ступив крок уперед.

– Перепрошую! Я знаю князя! – твердо сказав він із сильним тарасконським акцентом.

Офіцер зміряв його поглядом і знизав плечима.

– Он як? Чудово! В такому разі поділіть між собою оті зниклі двадцять франків та й по всьому!

Він повернувся і зник у юрбі.

Запальний Тартарен хотів був кинутись слідом за ним, проте князь зупинив його.

– Облиште! Я сам із ним поквітаюсь...

Він узяв Тартарена під руку й майже силоміць витяг із за-  
ли.

Коли вони вийшли на майдан, князь Григорій Черногорський зняв капелюха, простяг нашому героєві руку і, силкуючись пригадати його прізвище, затиноючись мовив:

– Пан... Пан Барбарен...

– Тартарен! – несміливо поправив тарасконець.

– Тартарен, Барбарен – хіба не однаково? Тепер ми з вами друзі довіку!

І вельможний чорногорець, схопивши Тартаренову руку, став несамовито трясти й потискувати її...

Зайве й казати, як запишався наш герой.

– Князю! Князю! – вигукував він у захваті.

За чверть години вони вже сиділи у затишному нічному ресторанчику «Під платанами», на терасі, яка спускалася прямісінько до моря. Тут їхня дружба, присмачена пікантним салатом «по-російськи» й скроплена добрим кіпрським вином, остаточно зміцніла.

Годі собі уявити привабливішу особу, ніж цей чорногорський князь. Стрункий, тонкий, із завитим волоссям, із чисто виголеним обличчям, із бистрими очима, із м'якими рухами, з кількома дивовижними орденами на грудях, він говорив із ледь помітним італійським акцентом і був трохи схожий на Мазаріні, тільки без вусів. До того ж він раз у раз цитував – до речі й не до речі – Тацита, Горація й «Коментарі».

Князь сказав, що він із дуже знатного роду, але ще деся-

тирічним хлопцем був покараний за свої ліберальні думки: рідні брати вигнали його з дому. Відтоді він, шляхетний філософ, спонукуваний жадобою до знання, а також охотою до розваг і втіх, блукає світами... І – дивовижний збіг обставин: він три роки прожив у Тарасконі!..

Почувши це, здивований Тартарен спитав, чому він жодного разу не бачив князя ні в клубі, ні на еспланаді. Його світлість на це ухильно відповів: «Я рідко виходив із дому...» Делікатний тарасконець розпитувати далі не зважився. Адже в житті вельможних осіб стільки таємниць!..

Тартарен був у захваті від князя Григорія. Попиваючи рожеве критське вино, той терпеливо слухав розповідь нашого героя про мавританку. А що він знав усіх тутешніх дам, то запропонував Тартаренові свої послуги – сказав, що незабаром її розшукає.

Пили вони багато й довго. Пили за алжирських дам, за вільну Черногорію...

А внизу, під самісінькою терасою, плюскотіло море; хвилі накочувались у північ на берег з таким звуком, наче хтось струшував мокрі простирадла. Повітря було тепле, небо – всіяне зірками.

У вітті платанів співав соловейко...

Заплатив за вечерю Тартарен.

## **Х. Скажи мені, як звать твого батька, і я скажу, як зветься ця квітка...**

Ох і мастаки ж оці чорногорські князі ловити перепілок у сильце!

Рано-вранці Григорій уже стукав у двері до Тартарена.

– Одягайтеся, мерщій одягайтеся! Знайдено вашу маври-танку. Її звать Байя... Двадцять років, гарна, як ангел, і вже вдова...

– Вдова?! Та це ж чудово! – радісно вигукнув Тартарен, який побоювався східних чоловіків.

– Вдова-то вдова, але її пильнує брат – ні вдень, ні вночі не спускає з неї ока...

– Отуди к лихій годині!

– Такий уже лютий мавр! Він торгує люльками на Орле-анському базарі...

Тартарен – ані пари з вуст.

– Ну, та байдуже! – провадив князь. – Ви не з полохливих; що там для вас той брат!.. Зрештою, купимо в цього корсара кілька люльок, і, я певен, він полагіднішає... Ну, любий мій плутяго, вдягайтеся! Мерщій!

Тарасконець, блідий, схвильований, палаючи коханням, скочив із ліжка і, квапливо застібаючи широкі фланелеві кальсони, спитав:

– Що ж я маю робити?

– Напишіть вашій дамі! Просіть побачення – що ж іще?

– То вона знає французьку мову? – розчаровано вигукнув простодушний Тартарен: він мріяв про Схід без ніяких домішок.

– Жодного слова не знає! – відповів князь, не змигнувши й оком. – Ви будете мені диктувати, а я перекладатиму.

– О князю, який ви добрий!

І Тартарен став мовчки міряти кімнату сягнистими кроками – думав, що написати...

Ви, звісно, розумієте, що алжирській мавританці не напишеш так, як бокерській гризетці. Та наш герой, на превелике щастя, чудово пам'ятав геть усе, що колись вичитав у книжках; отже, він спромігся скласти листа не просто східного, а найсхіднішого з усіх східних листів, які будь-коли писалися на світі, – там змішалися пишномовність апачів Густава Емара й ламартінівської «Мандрівки на Схід», ще й додалися ремінісценції з «Пісні пісень».

Починався лист так:

«Наче страус у піщаній пустелі...»

А закінчувався:

«Скажи мені, як звать твого батька, і я скажу тобі, як зветься ця квітка...»

Романтичний Тартарен хотів був, за східним звичаєм, послати разом із листом букет квітів «зі значенням», та князь Григорій сказав, що краще купити в її брата кілька люльок: мовляв, цим вони до нього піддобряться, та й дамі буде при-

ємно – вона-бо вельми охоча до куріння...

– То ходімо купувати люльки! – із запалом вигукнув Тартарен.

– Ні, ні!.. Я піду сам... Я куплю дешевше.

– Як?! Ви хочете самі?! О князю, князю!..

І паш відважний муж, схвильований до краю, простяг люб'язному чорногорцеві свій гаманець і попросив, щоб той не шкодував грошей, аби лиш зробити приємність дамі...

На жаль, справа, що мала такий добрий початок, посувалася, всупереч сподіванням, дуже повільно. Мавританку неабияк зворушила красномовність Тартарена, і вона, заздалегідь майже на все згодна, залюбки з ним побачилася б, – але брат... брат стеріг її невсипуще. Тож щоб краще приспати його пильність, довелося купувати в нього десятки, сотні, тисячі люльок...

«І що ото в дідька робитиме Байя з усіма цими люльками?» – часом питав себе бідолашний Тартарен, але щоразу щедро за все розплачувався.

Кінець кінцем, накупивши гори люльок і виливши ріки східної поезії, наш герой був винагороджений – йому призначили побачення!

Не буду вам розповідати, як калатало серце в тарасконця, коли він збирався на це побачення, як хапливо й водночас ретельно підстригав свою непокірну бороду стрільця по кашкетах, як завбачливо засунув у кишені кастет із залізними шпичачками та два-три револьвери.

Люб'язний князь теж прийшов на перше побачення – він був за товмача. Дама мешкала в Горішньому місті. Біля дверей її дому стояв, димлячи цигаркою, юний мавр років тринадцяти-чотирнадцяти. То й був Алі – грізний брат... Побачивши гостей, він двічі постукав у двері й делікатно зник.

Двері відчинилися. На порозі з'явилася негритянка. Вона мовчки провела гостей через внутрішнє подвір'ячко до невеличкої прохолодної кімнати, де на низькому дивані напівлежала, чекаючи їх, дама... У першу мить тарасконцеві здалося, що вона менша на зріст і повніша, ніж мавританка з омнібуса... А що, як це не вона? Проте сумнів погас так само блискавично, як і спалахнув.

Дама була чарівна: босі ніжки, пухкенькі пальчики, внизані перснями, рожеве личко, стрункий стан, а під корсеткою із золотої парчі, під яскравою візерунчастою сукнею вгадувалося тіло – квітуче, знадливе, розкішне... У вустах дами курився бурштиновий мундштук наргіле, оповиваючи її хмаркою білого диму.

Увійшовши, тарасконець притиснув руку до серця і, поводячи банькатими очима, повними жаги, якнайвишуканіше вклонився дамі на мавританський манір.

Якусь мить Байя мовчки дивилася на нього, а потім упала навznak, впустивши свій бурштиновий мундштук, і затулила обличчя долонями. Її сніжно-біла шия здригалася від нестямного реготу – мовби перекочувалися в торбинці перли.

## XI. Сіді Тарт'рі бен Тарт'рі

Якщо вам коли-небудь випаде зайти до якоїсь із алжирських кав'ярень у Горішньому місті, то ви почувете, як маври, підсміюючись і переморгуючись, вгадують про Сіді Тарт'рі бен Тарт'рі – шляхетного й багатого європейця, що кілька років тому жив із тутешньою жіночкою на ім'я Байя у Горішньому кварталі.

Ви, звичайно, здогадуєтесь, що Сіді Тарт'рі бен Тарт'рі, який залишив по собі такі веселі спомини у всій Касбахській окрузі, – не хто інший, як наш Тартарен...

Що тут удієш! В житті святих і в житті героїв бувають хвилини засліплення, запаморочення, шалу, нестями. Наш тарасконець – не виняток... Тим-то, геть забувши й про левів, і про славу, він два місяці впивався східним коханням і, як Ганнібал у Капуї, тішився розкошами білого Алжира.

Великий муж винайняв у самісінькому серці арабського міста гарненький будиночок східної архітектури – з внутрішнім подвір'ячком, банановими деревами, прохолодними галереями й фонтанами. Він жив зі своєю мавританкою в тиші й затишку і сам обернувся на мавра – від рання до смеркання курив наргіле і ласував варенням з мускусом.

Байя або лежала перед ним на дивані й мугикала якусь монотонну мелодію, приграючи собі на гітарі, або, щоб розважити свого володаря, танцювала танець живота, з люстер-

ком у руці, милуючись на свої біленькі зубки, гримасуючи й маніжачись.

Тартарен не знав жодного арабського слова, а його дама – жодного французького, тому вони майже не розмовляли між собою; балакучого тарасконця, сказати б, спостигла кара за минулі теревені й патякання в аптеці Безюке та в крамниці зброяра Костекальда.

Проте навіть у цій карі був свій чар: Тартарен весь день мовчав, охоплений солодкою млостю, і слухав булькотіння наргіле, бренькіт гітари та ледве чутний плюскіт фонтана у розцяцькованому мозаїкою подвір'ячку.

Наргіле, лазня та кохання вщерть заповнювали його життя. З дому Тартарен і його дама виходили дуже рідко. Іноді Сіді Тарт'рі бен Тарт'рі сідав на доброго мула, Байя вмошувалася позаду нього, і вони їхали нарвати гранатів у садок, який Тартарен купив недалеко від будиночка... Але жодного, жоднісінького разу не спускався він у європейську частину міста! Алжир з його гульвісами зуавами, алькасарамі <sup>3</sup>, де завжди товклися офіцери, з безугавним брязкотом шабель, що відлунював під аркадами, був йому осоружний, бридкий, мов кордергардія на Заході.

Тартарен почувався щасливим. Надто Тартарен-Санчо: йому страх як смакували турецькі ласощі; він був цілком задоволений своїм новим життям. Що ж до Тартарена – Дон Кіхота, той, коли згадував про Тараскон і обіцяні лев'ячі

---

<sup>3</sup> Тут: ресторани (*icn.*).

шкури, відчував легенькі докори сумління. Та один погляд Байї, одна ложка смачнучого варення, запашного й дурманного, мов напій Цірцеї, – і смуток та гризота розвіювалися.

Увечері їх навідував князь Григорій – поговорити про вільну Чорногорію... Цей люб'язний і послужливий вельможа був у них за товмача, а часом, коли була в тому потреба, – і за економа; і все це – безкорисливо, собі на втіху... Крім нього, до Тартарена заходили тільки *терки*. При ближчому знайомстві виявилось, що всі ці розбійники, люті обличчя яких так лякали нашого героя, коли він проминав їхні темні крамнички, – мирні, добродушні крамарі: гаптувальники, торговці прянощами, люлькарі; усі привітні, скромні, небалакучі, але хитрюги й першорядні картярі. Вони бували у Сіді Тарт'рі чотири або й п'ять разів на тиждень, грали в буйот, виграючи чималі гроші, ласували варенням, а рівно о десятій, склавши дяку пророкові, тихенько йшли геть.

Сіді Тарт'рі та його вірна подруга кінчали вечір на терасі – широкій білій терасі, що правила за дах будиночка й височіла над містом. Довкола безліч інших терас, таких самих білих, залитих срібним сяйвом місяця, уступами спускалися до моря. Вітер доносив звуки гітар.

...Зненацька у високості зринала чиста, мов букет зірок, ніжна, зграйна мелодія: на мінарет ближчої мечеті виходив красень муедзин. Постать його біліла проти темної синяви ночі; він співав хвалу Аллаху, і чудовий голос його розлягався далеко навкруги.

Байя кидала гітару і, втупивши свої великі очі в муедзина, здавалось, упивалася його молитвою. Він співав, а вона тремтіла від невимовного захвату, мов свята Тереса Сходу... Тартарен, зворушений до краю, дивився на неї й думав про те, що віра, яка викликає такий екстаз, – найміцніша й найпрекрасніша з усіх вір...

Тарасконе, затули обличчя! Твій Тартарен замишляє віровідступництво...

## **ХІІ. Нам пишуть з Тараскона**

Одного чудового пообіддя Сіді Тарт'рі верхи на мулі – цим разом без своєї подруги – повертався із садочка; небо було ясне та чисте, з моря повівав теплий легіт. Великий муж, розчепіривши ноги над бокатими кошами з лимонами та кавунами, склавши руки на череві, погойдувався влад трюхиканню мула, заколисаний дзвоном величезних стремен, розімлілий від блаженства та спеки.

Він уже в'їхав у місто, коли зненацька його збудив гучний голос:

– Ти ба! Чи це не мара? Невже це ви, добродію Тартарене?

Почувши своє ім'я й веселу південну говірку, тарасконець підвів голову й побачив добродушне засмагле обличчя Барбасу, капітана «Зуава» – той пив абсент і палив люльку на порозі маленької кав'ярні.

– А, Барбасу, здорові були! – вигукнув Тартарен, зупинив-

ши мула.

Барбасу мовчки витріщився на нього, а потім зайшовся таким реготом, що Сіді Тарт'рі, неабияк збентежений, закликав на своїх кавунах.

– О, який на вас тюрбан, любий мій Тартарене!.. То ви таки й справді обернулись на *терка*!.. А як маленька Байя? І досі виспівує «Красуню Марко»?

– «Красуню Марко»? – обурено вигукнув Тартарен. – Щоб ви знали, капітане, особа, про яку ви оце говорите, – порядна мавританська дівчина; до того ж вона не знає жодного слова по-французькому.

– Байя? Жодного слова по-французькому?... Та ви що, не при собі?

І добряга капітан зареготав іще гучніше.

Проте, помітивши, як змінився на виду бідолашний Сіді Тарт'рі, він ураз захопився:

– А втім, може, це й не вона... Мабуть, я переплутав... Та все ж, добродію Тартарене, послухайте моєї поради: стежіться алжирських мавританок і чорногорських князів!

Тартарен звівся на стременах: обличчя його стало лютим.

– Князь – мій друг, капітане!

– Гаразд, гаразд, не сердьтеся!.. Хочете абсенту? Ні? Що переказати від вас землякам? Нічого? Тоді будьте!.. До речі, відсипте собі мого тютюну – гарний французький тютюнець, із насолодою викурите кілька люльок... Та беріть-но, беріть! Він вам не завадить. Адже це клятий східний тю-

тютюн запаморочив вам голову!

Капітан сьорбнув абсенту, а Тартарен потрюхикав своєю дорогою, поринувши у глибоку задуму. Хоч шляхетна душа тарасконця й відмовлялася вірити Барбасу, натяки капітана його засмутили; до того ж від південної говірки й провансальської лайки прокинулося його сумління.

Байї вдома не було – вона пішла до лазні... Негритянка видалася Тартаренові огидною, будиночок – сумним. Охоплений несподіваною тугою, він сів біля фонтана й заходився натоптувати люльку тютюном Барбасу. Тютюн був загорнений у клапоть «Семафора». Коли Тартарен розгорнув газету, йому впала в вічі назва рідного міста.

## **НАМ ПИШУТЬ З ТАРАСКОНА**

Усе місто стурбоване. Винищувач левів Тартарен, що поїхав полювати на великих африканських хижаків родини котячих, уже протягом кількох місяців не подає про себе звісток. Що ж сталося із нашим відважним земляком? Страшно ставити собі таке запитання тому, хто знав цього відчайдуха, цього невгамовного шукача пригод! Невже його, як і багатьох інших, поглинули піски пустелі? Невже його роздерли смертоносні зуби якогось атласького страховиська, чию шкуру він обіцяв подарувати місту?... Жахлива невідомість! Однак негри-купці, що приїхали на Бокерський ярмарок, розказують, що вони здибали в пустелі європейця, схожого на

Тартарена. Цей європеєць їхав у Тімбукту... Хай Господь береже нашого Тартарена!

Прочитавши цей допис, наш герой почервонів, потім зблід і затремтів. Перед його очима постав рідний Тараскон. клуб, стрільці по кашкетах, зелене крісло в Костекальда, а над усім цим, наче розпростерті крила орла, маяли величезні вуса бравого командира Бравіда...

І на думку про те, що він, слабкодухий, сидить отут на маті, підібгавши ноги, тим часом як тарасконці певні, що він полює на левів, – на думку про це Тартарена Тарасконського обпік сором, і він заплакав...

Зненацька він зірвався на ноги, вигукнувши: «На левів! На левів!» – метнувся в комору, де лежали припалі пилом намет, аптечка, консерви, ящики зі зброєю, і вмить витяг їх на подвір'я.

Тартарена-Санчо не стало; лишився тільки Тартарен-Дон Кіхот.

Переглянути обладунок!.. Озброїтись!.. Вдягтися!.. Взутись у високі чоботи!.. Написати коротенького листа князеві, доручити Байю його турботам і покласти в конверт кілька блакитних банкнот, облитих слізьми!.. І ось уже безстрашний тарасконець сидить у диліжансі, і ось уже він котить Блідахським шляхом... А негритянка сторопіло дивиться на наргіле, на тюрбан, на капці – усе це мусульманське причандалля Сіді Тарт'рі, як нікчемний мотлох, валяється під ма-

ленькими білими пальметами галереї...

# Епізод третій

## У левів

### І. Диліжанс на засланні

Це був старезний допотопний диліжанс, оббитий, за давньою модою, товстим синім вилинялим сукном з величезними вовняними помпонами, які за кілька годин дороги намулюють вам синці на спині. Тартаренове місце було позаду; він уместився якнайзручніше і, чекаючи тієї хвилини, коли на нього війне мускусом від великих африканських хижаків із родини котячих, тим часом з насолодою вдихав приємний дух старого диліжанса, де змішалось безліч запахів: чоловічих, жіночих, кінських, дух їжі, шкіри та прілої соломи.

Пасажири у задньому відділенні зібралися різні: чернець-траппіст, кілька купців-євреїв, дві повії, які наздоганяли свою військову частину – третій гусарський полк, фотограф з Орлеанвіля... Та хоч товариство було приємне й розмаїте, Тартарен не мав охоти заходити з кимось у розмову: він сидів, замислений, поставивши карабін між колін, з ременем через плече... Його раптовий від'їзд, чорні очі Байї, небезпечні лови, на які він вирушав, – од усього цього голова в нього йшла обертом; до того ж європейський диліжанс, якого Тартарен аж ніяк не сподівався побачити в Африці, – цей

патріархальний диліжанс збудив у нашого героя цілу плетеницю спогадів про молоді літа: поїздки в тарасконські околиці, сніданки на березі Рони...

Тим часом звечоріло. Кондуктор засвітив ліхтарі... Старезний диліжанс підсакував на своїх рипучих ресорах, коні бігли підтюпцем, бубонці дзвеніли... Вряди-годи зверху, з-під брезенту імперіала, долинав страхітливий скрегіт заліза... Це бряжчало військове спорядження тарасконця.

Тартарена змагав сон. Якусь хвилину він іще споглядав, як кумедно підстрибують пасажири, коли підкидає диліжанс, – достоту танок химерних тіней, – а потім повіки його склепилися, думки почали плутатись, і вже він тільки невиразно чув, як пишдять колеса та жалібно крекче старий диліжанс...

Раптом тарасконець почув якийсь голос – хрипкий, надтріснутий, схожий на голос старої черниці:

– Пане Тартарене! Пане Тартарене!

– Хто це?

– Це я, пане Тартарене. Хіба ви не впізнаєте мене? Я – старий диліжанс, що їздив двадцять років тому з Тараскона в Нім і назад... Я часто возив вас і ваших друзів, коли ви вирушали стріляти по кашкетах в Жонк'єр або в Бельгард... Спершу я вас не впізнав – розповніли, нівроку, та й шапка на вас як на *теркові*... Однак тільки-но ви захропли – ну й молодчага! – я вас одразу впізнав!..

– Гаразд, гаразд! – пробурмотів Тартарен, трохи ображе-

ний, але за мить уже лагідніше спитав: – А ви як тут опинилися, приятелю?

– Запевняю вас, я опинився тут не з власної волі, любий пане Тартарене!.. Тільки-но побудували Бокерську залізницю, як було вирішено, що я вже ні до чого непридатний, і мене заслали до Африки... І не тільки мене! Сюди заслано майже всі французькі диліжанси. Ми, мовляв, занадто реакційні... Отож і відбуваємо тут каторгу!.. У Франції нас називають «алжирські залізниці».

Старий диліжанс важко зітхнув і повів далі:

– Ах, пане Тартарене, як я сумую за моїм любим Тарасконом! Чудовий був час – час моєї молодості! Коли б ви бачили, як я вранці виряджався в дорогу: вимитий до блиску, колеса змащені і сяють, як новенькі, ліхтарі – наче два сонця, брезент добре просмолений! А як гарно ляскав батогом візничий – кілька разів поспіль – і наспівував: «Цур тобі, Тараско, пек тобі, Тараско!» А кондуктор, з ріжком на перев'язі, у форменому кашкеті набакир, кидав на імперіал свого завжди розлюченого песика, гукав: «Рушай! Рушай!» – і стрибав на козли. І мої конячки рушають, усі чотири враз... Дзвенять бубонці, сурмить ріжок, валують собаки... Вікна всього Тараскона відчиняються, люди дивляться й милуються, як кочу я битим шляхом.

О, пане Тартарене, який це чудовий шлях – широкий, впорядкований! Придорожні стовпи, скрізь – купки щебінки, справа і зліва – чудові оливкові гаї, виноградники... Що де-

сять кроків – заїзд, що п'ять хвилин – зупинка! А пасажирі! Які всі статечні люди! Мери, кюре – хто їде в Нім до префекта, хто до єпископа, шовкопрядильники, що тихо-мирно повертаються додому із Мазе, школярі, що їдуть на літо до батьків, селяни у вишиваних сорочках, чисто поголені (видно, що голилися того ж таки ранку), а нагорі, на імперіалі, – всі ви, шановні стрільці по кашкетах, завжди в доброму гуморі, завжди веселі... Увечері, повертаючись з полювання, кожен із вас дивиться на зорі й співає свій романс... Любо-мило слухати...

Ех, було й загуло, пане Тартарене... Кого вожу я тепер? Усіляких бусурманів, од яких я набираюсь бліх, усіляких негрів, бедуїнів, солдатів, авантюристів, що їх понаїхало сюди з усього світу, обідранців колоністів, які просмерділи мене своїм гидотним тютюном... І все це гелгоче такою мовою, що й сам Господь Бог нічого не розбере... А догляд за мною!.. Погляньте лишень! Ніколи не чистять мене, не миють. Навіть мастила – колеса змастити – шкодують. Запрягають у мене не гарних, сумирних коней, а тутешніх низькорослих конячок, у яких мовби чортяка сидить: хвицають, підстрибують на бігу, як кози, кусаються, розбивають копитами голоблі... Ой-ой-ой!.. А шлях! Тут іще так-сяк, бо начальство близько, а далі – бездоріжжя! Плуганишся навмання через гори й долини, крізь зарості карликових пальм та мастикових дерев... Кондуктор зупиняє мене там, де йому заманеться: біля цієї ферми, біля тієї.

Буває, через цього шалапуту я накидаю круга зо дві милі – йому, бачте, закортіло навідати приятеля й хильнути з ним абсенту чи сидру... А потім – поганяй, візничий, надолужуй згаяне!.. Сонце палить, гаряча курява всього тебе запорошує... Та байдуже – поганяй! Зачепився, мало не перекинувся – поганяй! Через річку плавом – мокнеш, застуджуєшся, потопаєш... Поганяй! Батож! Стьобай! А пізно ввечері тебе, мокрісінького, ставлять біля караван-сарая, і ти, старий та німецький, – адже в мене ревматизм! – мусиш спати просто неба, під холодним вітром. Уночі шакали та гієни обнюхують мене, залазять усередину погрітися... Ось до чого я дожився, любий пане Тартарене!.. І на таке життя приречений аж доти, поки одного лихого дня, попалений сонцем, згнилий від вогкості, впаду, знесилений, на якомусь повороті цього триклятого шляху, і араби зварять на моїх старечих кістках собі кускус.

– Блідах! Блідах! – вигукнув форејтор, одчиняючи дверцята.

## **II. Заходить низенький чоловічок**

Крізь запотілі шибки Тартарен Тарасконський ледве розгледів гарну будівлю супрефектури, а перед нею – прямокутний майдан, обсаджений апельсиновими деревами та оточений аркадами; на майдані марширували солдати, які в рожевій ранковій імлі здавалися якимись несправжніми, оло-

в'яними. У кав'ярнях відчинялися жалюзі. На розі – базарчик, де торгували городиною... Видовище чарівне, проте левами тут і не пахло.

– На південь! Далі на південь! – прошепотів відважний Тартарен і знову забився в куток.

Аж тут дверцята відчинилися. Війнув струмінь свіжого повітря і разом із пахощами апельсинового цвіту приніс на своїх крилах чоловічка в коричневому сюртуку і в чорній шовковій краватці довжиною у п'ять пальців – підстаркуватого, низенького, сухенького, статечного, із маленьким, мов кулачок, зморшкуватим личком; в руках – шкіряний портфель і парасолька; одне слово – типовий провінційний нотаріус.

Чоловічок сів навпроти Тартарена, почав здивовано розглядати грізну зброю, а тоді так пильно втупився в тарасконця, аж тому стало ніяково.

Тим часом перепрягли коней, і диліжанс покотив далі.

Низенький чоловічок не відривав погляду від Тартарена... Тарасконцеві нарешті урвався терпець.

– Це вас дивує? – спитав він, і собі вп'явшись очима в низенького чоловічка.

– Не дивує, а заважає, – незворушно відповів чоловічок.

Справді, похідний намет, револьвер, дві рушниці в чохлах, мисливський ніж – усе це, разом із огрядним Тартареном Тарасконським, займало надто багато місця.

Великий муж обурився.

– То що, мені полювати на левів із вашою парасолькою? – визивно спитав він.

Низенький чоловічок поглянув на свою парасольку, лагідно всміхнувся й так само незворушно відповів:

– То ви, добродію...

– Тартарен Тарасконський, винищувач левів!

Із цими словами безстрашний тарасконець струснув, наче гривую, китицею своєї *шешиї*.

Пасажири були помітно приголомшені.

Чернець-траппіст перехрестився, повії перелякано вереснули, а фотограф з Орлеанвіля присунувся ближче до винищувача левів, уже мріючи про високу честь – сфотографувати славетного мисливця.

Один тільки низенький чоловічок не збентежився і не схвилювався.

– І багато ви знищили левів, добродію Тартарене? – спокійно спитав він.

О, Тартарен чекав цього запитання!

– Так, добродію, я вбив багато левів!.. Бажаю, щоб у вас було стільки волосин у чуприні!

Пасажири зареготали – на голому черепі низенького чоловічка стирчали три рудих волосини.

– Добродію Тартарене, ви обрали собі небезпечне ремесло! – втрутився в розмову фотограф. – Які жахливі пригоди трапляються! Приміром, отой бідолашний Бомбонель...

– А, отой мисливець на пантер! – досить-таки зневажливо

кинув Тартарен.

– А ви хіба його знаєте? – спитав низенький чоловічок.

– Ще б пак не знати!.. Полювали разом... Разів із двадцять, не менше.

Низенький чоловічок усміхнувся.

– То ви й на пантер полюєте, добродію Тартарене?

– Іноді... так собі... знічев'я... – сердито буркнув тарасконець і, гордо підвівши голову (тут серця обох повій запалали), додав: – Пантера – це вам не лев!

– Власне, пантера – це всього-на-всього велика кицька, – наважився сказати орлеанвільський фотограф.

– Атож, – кивнув головою Тартарен.

Чому б трішечки не принизити Бомбонеля, надто перед дамами?...

Тут диліжанс зупинився. Кондуктор одчинив дверцята й поштиво звернувся до низенького чоловічка:

– Ваша зупинка, добродію!

Низенький чоловічок підвівся. Та перш ніж зачинити за собою дверцята диліжанса, він сказав:

– Добродію Тартарене, з вашої ласки, я дам вам одну пораду.

– Яку саме, добродію?

– Ось послухайте... Ви мені сподобалися, тож хотів би вас попередити... Добродію Тартарене, мерщій вертайтеся до Тараскона!.. Тут вам нема чого робити! Десь у нетрях у нас іще лишилося кілька пантер – та що то для вас? Хіба це

дичина? Так, абищиця... Що ж до левів – в Алжирі їх більше немає. Мій друг Шассен нещодавно вбив останнього. Отже, тут немає жодного лева!

Низенький чоловічок уклонився, зачинив за собою дверцята і, сміючись, пішов зі своїм портфелем та парасолькою.

– Кондукторе! – гукнув Тартарен, надавши своєму обличчю звичної лютості. – Що він за один, оцей стариган?

– Як? Невже ви його не знаєте? Це – пан Бомбонель!

### **III. Лев'ячий монастир**

Тартарен Тарасконський зійшов у Міліанаху, а диліжанс поїхав далі на південь.

Дві ночі немилосердної тряски, дві ночі безсоння, очі, втуплені у вікно, – чи не промайне десь у полі або на узбіччі величезна тінь лева, – після такого напруження, ясна річ, треба відпочити бодай кілька годин. До того ж, сказати по правді, нашому чесному тарасконцеві, незважаючи на його амуніцію, люту міну та червону феску, після фатальної зустрічі із Бомбонелем було трохи ніяково перед орлеанвільським фотографом та двома повіями з третього гусарського полку.

Шукаючи підходящого готелю, Тартарен простував широкими міліанахськими вулицями, не помічаючи ні гарних дерев, ні фонтанів: бідолаха все думав про те, що сказав йому Бомбонель... Невже це правда? Невже в Алжирі таки немає

левів? Навіщо ж тоді він вирушив у цю виснажливу мандрівку?...

Аж раптом на якомусь перехресті наш герой побачив... вгадайте, кого? Чудового лева! Він сидів у величній позі біля дверей кав'ярні, і його руда грива вилискувала в променях сонця.

Сахнувшись, Тартарен вигукнув:

– А мені сказали, що їх тут більше нема!

Почувши його вигук, лев нахилив голову і, взявши в пащеку дерев'яну миску, що стояла перед ним на тротуарі, смиренно простяг її до Тартарена. Той так і прикипів на місці з великого дива. Повз них саме проходив араб; він кинув у миску два су. Лев закрутив хвостом... Тут тільки Тартарен усе зрозумів. Він побачив те, чого, схвильований, не помітив одразу: людей, що юрмилися біля прирученого лева-сліпця, і двох здорованів негрів з дубцями, що водили цього бідолаху по вулицях, як савояри водять бабаків.

Тарасконець ураз розшаленів.

– Негідники! – ревновав він. – Отак знущатися із шляхетної тварини!

Він метнувся до лева й видер з його царственої пащі ганебну миску... Негри, подумавши, що це злодій, змахнули своїми дубцями й кинулися на Тартарена... Зчинився несусвітний шарварок. Негри гатили дубцями, жінки верещали, дітлахи реготалися. Старий єврей-чоботар гукав із своєї крамнички: «До шуду його! До шуду!» Навіть лев, прирече-

ний на вічну п'їтьму, чи то загарчав, чи то рикнув, і горопашний Тартарен, переможений у нерівному бою, гепнув просто на розкидані монети та сміття.

Аж тут якийсь чоловік, проштовхавшись крізь юрбу, григнув на негрів так, що вони враз відступили, помахом руки відігнав жінок та дітлахів, підняв Тартарена, обтрусив, почистив і посадовив його, захеканого й упрілого, на тумбу.

– Чи вірити очам? Князю, це ви? – вигукнув наш герой, потираючи боки.

– Я, я, мій хоробрий друже!.. Коли я прочитав вашого листа, то покинув Байю на брата, сів у поштову карету, пролетів п'ятдесят миль і, бачите, наспів саме вчасно, щоб урятувати вас од рук цих тварюк... Та, на Бога, скажіть мені, як це ви вскочили в таку халепу?

– О князю, я не міг на це спокійно дивитися. Лев, бідолашний лев із мискою в зубах, зневажений, зганьблений, виставлений на посміх перед оцим мусульманським набродом...

– О мій шляхетний друже, ви помиляєтесь! Цього лева вони шанують, схиляються перед ним. Це священний лев; він живе у великому лев'ячому монастирі, який триста років тому заснував Мухаммед-бен-Ауд; монастир цей схожий на величезну обитель траппістів, тільки він не мирний, а грізний та ревучий, і там тхне хижачами. Ченці цього незвичайного ордену плекають і приручають сотні левів, а потім брати-збирачі водять їх по всій північній Африці... Пожертвування, які збирають брати, йдуть на утримання монастиря

та його мечеті. Знаєте, чому ці негри так оскаженіли? Вони певні, що за кожне вкрадене чи загублене із зібраної милостині су лев їх розтерзає.

Тартарен Тарасконський слухав цю неймовірну, проте цілком правдиву розповідь із щирим захватом і аж сопів носом од надміру почуттів.

– Головне для мене те, – сказав він, коли князь замовк, – що леви в Алжирі таки не перевелися! І хай той шановний Бомбонель хоч що собі патякає!

– Звичайно, леви є! – радісно підтакнув князь Григорій. – Завтра ми з вами вирушаємо на полювання в Шеліфську долину, і ви на власні очі побачите!..

– О князю, невже ви теж збираєтесь полювати на левів?

– А ви як у біса думали? Що я відпущу вас самого в африканські нетрі, де живуть дикі племена, ні мови, ні звичаїв яких ви не знаєте? Ні, ні, славетний Тартарене, я не покину вас! Куди ви – туди і я...

– О князю, князю!..

Тартарен, сяючи від щастя, пригорнув до своїх грудей відважного князя Григорія і з гордістю подумав про те, що і в нього, як і в Жуля Жерара, в Бомбонеля та в інших великих винищувачів левів, буде на ловах вірний товариш.

## IV. Караван у дорозі

Рано-вранці безстрашний Тартарен і не менш відважний

князь Григорій у супроводі кількох носіїв-негрів вийшли з Міліанаха й почали спускатися в Шеліффську долину мальовничою крутою стежною, затіненою густими кущами жасмину й туї, ріжковими деревами й дикими маслинами; обабіч зеленіли оточені огорожами садки тубільців і весело дзюркотіли незліченні струмочки, стрибаючи з прискалка на прискалок. Чарівний ліванський краєвид!

Князь Григорій і собі, як великий Тартарен, обвішався зброєю; перевершуючи пишнотою тарасконця, він прикрасив свою голову розкішним кепі з золотим галуном і вигаптуваним сріблом дубовим листям, – у цьому кепі його світлість скидався чи то на мексиканського генерала, чи то на начальника станції з дунайських берегів.

Це хвацьке кепі розбурхало Тартаренову цікавість, і він зважився спитати князя, навіщо той його надів.

– О, без цього головного убора не можна вирушати в подорож по Африці! – поважно відповів князь Григорій.

І він, обтрушуючи з дашка кепі порох, повідав своєму довірливому супутникові, яку важливу роль відіграє кепі у наших зносинах з арабами: річ у тім, що жодна деталь військової уніформи не наганяє на них такого страху, як кепі з галуном. Тож цивільні власті визнали за потрібне вдягти всіх своїх службовців, від шляхового сторожа аж до податкового інспектора, у кепі з золотим галуном. Одне слово, щоб порядкувати в Алжирі, не потрібна ніяка мудра, ба навіть ніяка звичайнісінька голова. Потрібне саме лише кепі, гарне кепі

з галуном, яке виблискувало б, мов капелюх Геслера на жердині.

Отак гомонячи й філософствуючи, наші мандрівники йшли вперед і вперед. Босі носії з мавпячим вереском стрибали по скелях. Брязкотіла зброя в ящиках. Сяли рушниці. Тубільці, розминаючись із ними, вклонялися до землі чародійному кепі... Начальник управління у справах арабів, що вийшов з дружиною на фортечний вал Міліанаха подихати свіжим повітрям, почувши незвичайний гамір і побачивши між дерев полиск рушничних дул, подумав, що на місто напали, і наказав опустити звідний міст, сурмити збір і оголосити стан облоги...

Лев'ячі лови почалися чудово!

Проте далі справи повернули на гірше. Один із негрів-носіїв наївся липучого пластиру з Тартаренової аптечки, і його вхопило за живіт. Другий добряче хильнув камфорного спирту і, п'яний мов чіп, упав край дороги. Третій, який ніс дорожній альбом, спокусився блиском його визолочених застібок і, гадаючи, що це один із скарбів Мекки, прожогом побіг з альбомом у пустелю... Треба було вживати заходів... Мандрівники спинились у тремтливому затінку старої смокви й почали радити раду.

– Як на мене, – сказав князь, марно намагаючись розчинити м'ясну таблетку у вдосконаленій каструлі з потрійним дном, – нам слід якнайшвидше спекатися цих безвзів-негрів... Отут недалечко є арабський ринок. Найкраще

було б піти й купити кілька віслючків...

– Ні, ні! Ніяких віслючків!.. – вигукнув великий Тартарен, і від згадки про Чорнуля обличчя його взялося червоними плямами. – Хіба такі маленькі тваринки здужають потягти весь наш вантаж? – додав він лицемірно.

Князь усміхнувся.

– Ви помиляєтесь, мій славетний друже! Алжирський осел тільки з вигляду хирлявий та кволий – спина в нього міцнює... Бо як би він витримав те, що доводиться витримувати? Ось побалакайте з арабами! Вони уявляють собі систему нашого колоніального управління так: на самому верху сидить, як вони кажуть, мусью губернатор і здоровенним дубцем лупцює урядовців; урядовці, щоб зігнати серце, лупцюють солдатів; солдати – колоністів; колоністи – арабів; араби – євреїв; а євреї лупцюють ослів. Бідолашному ослові вже нікого лупцювати, і він випростовує спину й терпить усе. Тож він любесенько потягне ваші скрині, запевняю вас.

– Ні! – стояв на своєму Тартарен Тарасконський. – Гадаю, нашому караванові осли не личать. Я волів би придбати щось... ну, більш східне... Приміром, верблюда...

– Про мене! Верблюда – то й верблюда, – сказав його світлість.

Караван посунув до арабського ринку.

До нього було кілька кілометрів ходу. На березі Шеліффа під палючим сонцем вирувало галасливе тлумище – тисяч шість обідраних арабів. Глиняні глеки з чорними маслина-

ми, горщики з медом, мішки з прянощами, в'язки сигар; вогнища, де смажаться цілі барани, з яких так і тече лій; різниці просто неба, де голі негри, стоячи по коліна в крові, заюшеними кров'ю руками білують куцими ножами козенят, що висять на жердинах.

Тут – намет, увесь розцяцькований барвистими латками; в кутку схилився над грубою книгою мавр-нотаріус в окулярах... Там – натовп, над яким розлягаються люті крики та зойки: кабіли грають у рулетку, рулетка – на мірці для зерна; гравці раз у раз хапаються за ножі. Ген далі – знову юрба, весела, галаслива: дивляться, як у річці борсається разом зі своїм мулом єврей-купець... А скільки скорпіонів, собак, вороння! А мушви, мушви!

Тільки верблюдів на ринку не було. Та все ж таки вони знайшли одного – мзабіти давно вже хотіли позбутися його. Це був справдешній верблюд, мешканець пустелі – верблюд класичний: шолудивий, сумний, з довгастою, мов у бедуїна, головою; горб його опав від тривалого посту й понуро звисав на один бік.

Проте Тартаренові верблюд так сподобався, що він зажадав тут же навантажити на нього весь караван.

Верблюд став навколішки: на нього нав'ючили скрині та ящики.

Князь всівся у нього на карку. А Тартарен виліз на самісінький горб і, вмостившись поміж двома ящиками, гордо підвів голову. Вклонившись арабам, що повітріщали очі, він

хвацько змахнув рукою – мовляв, рушай!.. Сто чортів! Якби лишень його зараз бачили тарасконці!..

Верблюду випростав свої довгі вузлуваті ноги, звівся – і враз помчав чвалом.

Леле! Кілька стрибків – і Тартарен блідне, як мрець; ще кілька стрибків – і його героїчна *шешья* прибирає одне по одному всіх тих положень, яких прибирала під час плавби на «Зуаві». Клятий верблюд гойдався, мов фрегат на хвилях.

– Князю, князю! – вчепившись у сухе клоччя на верблюжому горбі, белькотів сплотнілий Тартарен. – Князю, давайте зліземо!.. Я відчуваю... Я відчуваю... Зараз я зганьблю Францію!..

Та де там! Верблюд мчав навскач, навіть чарами його годі було б зупинити. А навздогін бігли тисячі з чотири босих арабів, вимахуючи руками й регочучи; проти сонця блищали сотні тисяч білих зубів...

Великий тарасконський муж хоч-не-хоч скорився долі. Він сумно хитався на верблюжому горбі, і *шешья* гойдалася разом зі своїм господарем... І Францію таки було зганьблено...

## V. Нічна засідка в олеандровому гаї

Хоч яка гарна була ця верхова художина, наші винищувачі левів з поваги до *шешьї* мусили з неї злізти. Отже, далі рушили пішки. Поволі, невеличкими переходами, караван по-

сувався на південь: тарасконець – в авангарді, чорногорець – в ар'єргарді, верблюди із скринями зі зброєю – посередині.

Подорож тривала десь із місяць.

Грізний Тартарен, шукаючи невловимих левів, простував неозорою Шеліффською долиною від дуара до дуара по страхітливому і водночас потішному французькому Алжиру, де пахощі стародавнього Сходу змішувались із міцним духом абсенту та казарми, по французькому Алжиру, що являв собою суміш Авраама й Зузу, поєднання феєрії й бурлеску, так ніби якусь сторінку Старого Завіту переклав сержант Ла Раме або бригадир Піту... Цікаве видовище для очей, які вміють не тільки дивитися, а й бачити... Дикий і вже зіпсутий народ, який ми цивілізуємо, прищеплюючи йому наші вади... Жорстока, нічим не приборкана влада фантастичних башага, які велично сякаються в широкі стрічки орденів Почесного легіону і ні за що ні про що наказують лупцювати тубільців палицями по п'ятах... Неправедний суд кадіїв з окулярами на носі, цих тартюфів від Корану й від закону, які, сидючи під пальмами, тільки й думають про П'ятнадцяте серпня та високі посади і продають свої вироки, як Ісав – своє первородство, за сочевичну юшку чи, точніше, за солодкий кускус. Каїди, розпусники й п'яниці, колишні денщики якогось там генерала Юсуфа, жлуктять шампанське із маонськими праями й набивають пельки баранячою печенею, а перед їхніми наметами тубільці видирають у хортів покидьки з панського бенкету і конають у голодних корчах.

А навколо, куди не глянь, – незасіяні поля, випалена сонцем трава, дикі кущі, зарості кактусів та мастикових дерев... Ось вона, комора Франції!.. Та немає в цій коморі зерна – в ній кишать шакали й блощиці. Зanedбані, безлюдні дуари, знетямлені тубільці тікають у безвість, рятуючись від голоду, і встеляють шляхи своїми тілами. Де-не-де розкидані французькі селища: ветхі будиночки, голі лани; сарана пожирає тут геть усе, навіть фіранки на вікнах; а колоністи сидять у кав'ярнях, попивають абсент і обговорюють проекти реформ та конституції.

Ось що побачив би Тартарен, якби був хоч трохи спостережливий, та наш тарасконець мріяв тільки про левів і йшов уперед, не дивлячись ні праворуч, ні ліворуч, втупивши застигли очі в примарних страховиськ, яких він досі так і не бачив увіч.

Похідний намет уперто не розгортався, м'ясні таблетки не розчинялися, тож караван мусив уранці та ввечері спинятися в тубільних селищах. Завдяки кепі князя Григорія наших мисливців скрізь зустрічали як найдорожчих гостей. Ага запрошували їх до своїх чудернацьких палаців – просторих білих будинків без вікон, де наргіле мирно сусідили з комодами червоного дерева, смірнські килими – із найновітнішими лампами, скриньки кедрового дерева, повні турецьких цехінів, – з годинниками, оздобленими фігурками в стилі Луї-Філіппа. Ага влаштовували на честь Тартарена бучні свята – бенкети, джигітовки. На його вшанування цілігуми,

виліскуючи білими бурнусами, стріляли з рушниць. А потім люб'язний ага підходив до Тартарена і подавав рахунок... Отака арабська гостинність!

Однак левів – ні сліду, ні духу! Їх було тут не більше, ніж на Новому мосту!

Проте наш герой не втрачав надії. День у день просуваючись на південь, він залазив у найгустіші зарості, ворушив карабіном листя карликових пальм, кричав біля кожного куща: «Кш! Кш!» А ввечері, перед сном, просиджував дві-три години у засідці... Марна праця! Хоч би тобі один лев!

Аж ось якось близько шостої пополудні – караван саме продирався крізь хащі лілових мастикових дерев, і з-під ніг пурхали жирні, обважнілі від спеки перепілки – вітер доніс до Тартарена Тарасконського той чудовий звук, що його стільки разів, умліваючи, чув він у Тарасконі біля звіринця Мітен. Лев'яче рикання!.. Тільки ж далеке-далеке, тільки ж ледь-ледь чутне, майже невловиме...

Наш герой подумав був, що це йому причулося... Він зазвер, дослухаючись. Ні, рикання долинуло знову, хоч і віддалене, та вже гучніше, – і враз завалували собаки в дуарах, а у верблюда затремтів од жаху горб, аж забряжчала зброя в скринях і загримотіли консерви...

Це лев! Безперечно, це лев!.. Мерщій, мерщій у засідку! Не гаяти ані хвилини!

Неподалік височів марабут – стара гробниця святого під білою банею; над дверима, в ніші, стояли величезні жовті

капці небіжчика, а на стінах висіли найдивовижніші приноси: поли бурнусів, золоті нитки, пасма рудого волосся... Залишивши князя з верблюдом біля марабута, Тартарен Тарасконський подався шукати місця для засідки. Князь Григорій хотів піти разом із ним, однак тарасконець не погодився: він збирався стати з левом на двобій. Тартарен попросив князя, щоб той нікуди не відлучався, і, обачний, як завжди, віддав йому свій гаман із цінними паперами та банкнотами: боявся, що лев роздере його своїми пазурами. Після цього наш герой вирушив на вивідки.

Кроків за сто від марабута, на березі майже висохлої річки, виднів у присмерковому серпанку олеандровий гайок. Отут і влаштував Тартарен засідку: став, як і належало, на коліно, устроїв великий мисливський ніж у пісок, а карабін взяв у руки.

Западала ніч. Рожевий присмерк став ліловим, потім синім. На дні річки, поміж камінням, блищала, наче люстерко, ясна калюжа. Сюди приходили на водопій хижакі. На тому березі тьмяно біліла стежка, її протоптали поміж мастикових дерев леви своїми величезними лапами. Тільки глянеш на цю таємничу стежку – і вже мимоволі тебе проймає дроз. А до всього – невидиме життя африканської ночі: хрускіт гілки, м'які скрадливі кроки звірів, пронизливе виття шакалів, а високо в небі – величезні ключі журавлів, їхнє курликання, схоже на плач побитої дитини. Як тут не схвилюєшся!

Хвилювався й Тартарен. Дуже хвилювався. У нього, бідолахи, навіть зуби цокотіли. Приклад карабіна стукотів об руків'я мисливського ножа, як кастаньети... Що поробиш! Не завжди людина здатна опанувати себе; до того ж, якби героїв ніколи не охоплював страх, чого б ми вважали їх героями?...

Ніде правди діти – Тартарен боявся, боявся увесь час. Та все ж, долаючи страх, чекав – годину, дві; проте героїзм, на жаль, теж має межі... Раптом тарасконець чує кроки: по висхлому річищі котяться під чиймись ногами камінці. Охопленний жахом, Тартарен зривається на ноги, двічі стріляє в нічну пітьму і стрімголов мчить до марабута, забувши про свій ніж; він стримить у піску, наче пам'ятник жахові, найсильнішому жахові, який будь-коли опановував душу винищувача страховищ...

– Князю, сюди!.. Лев!..

Ні звуку.

– Князю, князю, ви тут?!

Князя там не було. Під марабутом стояв один лише добрий верблюд. На білу, залиту місячним сяйвом стіну падала химерна тінь од його горба... Князь Григорій накивав п'ятами, прихопивши Тартаренів гаман із банкнотами... Його світлість уже цілий місяць чекав такої нагоди.

## VI. Нарешті!.

Рано-вранці, коли наш герой, прокинувшись після щедрої на пригоди й трагічної ночі, остаточно переконався, що князь дременує з його калиткою – щез без вороття, а він, Тартарен, залишився сам-самісінький у цій маленькій білій гробниці, обдурений, обікрадений, покинутий у диких алжирських нетрях з верблюдом і кількома дрібняками в кишені, – він уперше зневірився. Зневірився в Чорногорії, зневірився в дружбі, зневірився в славі, зневірився навіть у левах... І, як Христос у Гефсиманському саду, великий муж залився гіркими сльозами.

Довго сидів Тартарен біля входу в марабут, поринувши в глибоку задуму, схиливши голову на руки, поставивши карабін між колін, а верблюду не відривав від нього очей... Аж раптом із заростів, кроків за десять од нього, вийшов величезний лев! Високо підвівши голову, лев підступав до Тартарена й рикав так страхітливо, що стіни марабута, завішані всякою всячиною, двигтіли, а капці святого, що стояли в ніші, навіть підстрибували.

Проте наш тарасконець не здригнувся.

– Нарешті!.. – вигукнув він, підскочивши, і скинув карабін на плече.

Пах! Пах! Ф'ють! Ф'ють!.. Кінець!.. В голові у лева – дві розривні кулі... У африканське пламенюче небо страхітли-

вим феєрверком шугнули шматочки мозку, краплі димучої крові, пасма рудої шерсті. А потім... потім Тартарен побачив двох здоровенних розлючених негрів, які мчали до нього, вимахуючи піднятими дубцями. Негрів з Міліанаха!

О лихо! Тарасконські кулі вразили прирученого лева, бідолаху сліпця з Мухаммедового монастиря!

Присягаюсь Магометом, на цей раз Тартарен відбувся дешево. Негри-збирачі, ці знавіснілі фанатики, безперечно, роздерли б його на шматки, та християнський Бог вчасно послав йому на поміч ангела-охоронця у подобі сільського стражника Орлеанвільської общини, який прибіг на бойовисько по зарослій стежці з шаблюкою під пахвою.

Побачивши муніципальне кепі, негри вмиль присмирніли. Стражник, величний і незворушний, склав протокол, звелів нав'ючити на верблюда лев'ячі останки і, наказавши позивачам та відповідачеві йти за ним, попрямував до Орлеанвіля. Там справу було передано в суд.

Розпочалося довге, марудне розслідування!

Після племінного Алжиру Тартарен Тарасконський хоч-не-хоч познайомився з іншим Алжиром, не менш дивовижним і не менш страхітливим – Алжиром міським, Алжиром судовиків. Він спізнався з пройдисвітами-стряпчими, що оборудують свої брудні справи в кав'ярнях, з розгульними суддями, білі краватки яких залиті дешевим шампанським, а папки з документами просякли духом абсенту, із судовими виконавцями, повіреними, адвокатами – з усією тією

ненажерливою сараною, що обліплює гербовий папір і пожирає колоніста з усіма тельбухами, обдирає його листок по листку, мовби кукурудзяний качан...

Насамперед належало з'ясувати, на чийй території було вбито лева: на цивільній чи на військовій. У першому випадку справа підлягала розглядові в цивільному суді, в другому – Тартарен мав постати перед військовим трибуналом. Коли вразливий тарасконець почув слово «трибунал», він тут же із жахом уявив собі, як його розстрілюють під фортечним муром або кидають у темне підземелля...

Найгірше було те, що в Алжирі ці дві території не досить чітко розмежовані... Минув цілий місяць біганини, метушні, клопотів, вистоювання під розпеченим небом біля дверей різних арабських установ, поки нарешті було встановлено, що хоча, з одного боку, лева було вбито на військовій території, проте, з другого боку, Тартарен у ту мить, коли стріляв, стояв на території цивільній. Отже, справа розглядалася в цивільному суді, і, за його вироком, наш герой мав сплатити збитки в розмірі двох з половиною тисяч франків, не рахуючи судових витрат.

Де взяти такі гроші? Кілька піастрів, які вціліли після грабунку, вчиненого князем, давним-давно пішли на сплату гербового збору і на абсент для судовиків.

Безталанний винищувач левів змушений був поспродати усю свою зброю: карабін за карабіном, рушницю за рушницею, револьвер за револьвером. Він продав кинджали, ма-

лайські кріси, кастети... Бакалійник купив у нього консерви, аптекар – залишки липучого пластиру... Навіть високі мисливські чоботи, і ті перейшли до тандитника, який поставив їх поруч із усілякими кохінхінськими дивовижами... А коли Тартарен сплатив усю суму, в нього залишилася тільки лев'яча шкура та верблюд. Шкуру він дбайливо запакував і послав до Тараскона бравому командирові Бравіда. (Про долю цього незвичайного трофея ви дізнаєтеся згодом.) Що ж до верблюда, то великий муж хотів з його допомогою дістатися до Алжира – проте не верхи, а продавши його й купивши квиток на диліжанс. Хіба це не найкращий спосіб подорожування на верблюдах? На жаль, продати верблюда ніяк не вдавалося – ніхто не давав за нього ані ліара.

Однак Тартарен намірився будь-що добратися до Алжира. Він жадав чимшвидше побачити блакитну корсетку Байї, свій будиночок, свої фонтани, відпочити під білими пальметами своєї галереї, поки з Франції надійдуть гроші. І наш герой, знесилений, але міцний духом, без жодного су в кишені, вирішив іти пішки, невеличкими переходами.

Верблюд не залишив його в скруті. Ця чудна тварина перейнялася невимовною ніжністю до свого хазяїна, і, коли він вирушив із Орлеанвіля, рушила слідом за ним, як прив'язана.

Спершу Тартарена розчулювала ця несхитна вірність, ця незрадлива відданість; до того ж верблюд був дуже невибагливий і харчувався абичим. Та вже по кількох днях тарас-

концеві набрид понурий супутник, що йшов за ним назирці, щомиті нагадуючи про всі поневіряння, яких йому довелося зазнати; його дратувала сумна морда верблюда, горб, гусяча хода.

Кінець кінцем Тартарен майже зненавидів верблюда і тільки й думав про те, як би його здихатися, однак верблюд ніяк не відставав... Тарасконець спробував був загубити верблюда – верблюд знайшов його, пробував утекти – верблюд бігав швидше за нього... «Геть! Геть!» – кричав Тартарен і жбурляв у верблюда камінням. Верблюд спинявся й сумно дивився на хазяїна, а за якусь мить знову рушав і швидко наздоганяв його. Тартарен мусив змиритися з цим.

Та коли після восьми днів виснажливої дороги перед за-порошеним, вимореним тарасконцем заблищали поміж зелених дерев білі тераси будинків на околицях Алжира, коли він вступив у передмістя й пішов по гамірній Мустафській вулиці серед зуавів, біскарійців, маонців, що збиралися юрмами й витріщалися на нього і на верблюда, Тартаренові урвався терпець. «Ні! Ні! – сказав він собі подумки. – Це неможливо. Я не можу показатися в Алжирі з верблюдом!» Скориставшись із скупчення візків, він звернув на узбіччя й сховався в рівчаку...

За якусь хвилину Тартарен побачив, як шляхом навскач промчав верблюд, тривожно витягаючи шию.

Тільки тоді наш герой, відітхнувши з полегкістю, вибрався із свого сховку й, накинувши круга, стежкою, що йшла

вздовж його садочка, попростував у місто.

## VII. Катастрофа за катастрофою

Підійшовши до свого мавританського будиночка, Тартарен здивовано зупинився. Уже вечоріло, вулиця була безлюдна. З низеньких стрілчастих дверей, – певно, негритянка забула їх зачинити, – долинали регіт, дзенькіт келихів, ляскання корків од шампанського, а увесь цей чарівний гамір покривав голос, веселий і дзвінкий; жінка співала:

Любиш ти, красуне Марко,  
Серед квітів танцювать...

– Сто чортів! – вигукнув зблідлий тарасконець і метнувся в двір.

Бідолашний Тартарен! Що він побачив!.. На галереї, серед пляшок, печива, барвистих подушок, люльок, тамбуринів та гітар стояла Байя – без сукні, без блакитної корсетки, в сорочці із сріблястого серпанку, в широких блідо-рожевих шароварах, в моряцькому кашкеті набакир і співала «Красуню Марко»... А біля її ніг сидів на маті капітан Барбасу, підступний капітан Барбасу, переповнений коханням та варенням, слухав пісню й заходився реготом.

Поява Тартарена – схудлого, змарнілого, запорошеного, із запалими очима, що палали вогнем, у *шешьї*, що ледь трималася на тім'ї, – враз увірвала цю чарівну турецько-марсельсь-

ку оргію. Байя вискнула, мов перелякана левретка, і шаснула в будинок. Однак Барбасу анітрохи не збентежився, а тільки засміявся ще веселіше.

– Ну, пане Тартарене, що ви на це скажете? Самі бачите – вона таки знає французьку мову...

Розлючений Тартарен кинувся до нього:

– Капітане!

– Не хвильюйся, любій! – вигукнула мавританка, перехилившись через поруччя чарівливо-задерикуватим рухом.

Наче громом уражений, бідолаха Тартарен повалився просто на тамбурин. Його мавританка вміла навіть говорити з марсельською вимовою!

– Я ж вам казав – стережіться алжирок! – повчально мовив капітан Барбасу. – Так само, як і вашого чорногорського князя...

– Ви знаєте, де князь? – підвівши голову, спитав Тартарен.

– Авжеж! Він оселився на п'ять років у затишній Мустафській в'язниці. Цього шахрая спіймали на гарячому... А втім, сидіти за ґратами – йому не первина. Його світлість вже відсидів десь три роки... Стривайте, стривайте... чи не в Тарасконі? Здається, саме там.

– У Тарасконі?! – вигукнув Тартарен, якому наче полуда спала з очей. – Так ось чому він знає лише одну частину нашого міста...

– Авжеж!.. Він знає тільки те, що бачив з вікна в'язниці. Ах, любий пане Тартарене! У цій паскудній країні треба по-

всякчас пильнувати, а то вскочиш у таку халепу, що тобі й не снилося!.. От хоч би оця ваша приключка з муедзином...

– Яка приключка? З яким муедзином?

– Отакої!.. З отим муедзином, що навпроти... з отим, що залицявся до Байї... Про це недавно писалося в «Акбарі», весь Алжир ще й досі сміється... Та і є з чого: муедзин, виспівуючи молитви на своєму мінареті, під самісіньким вашим носом освідчувався Байї в коханні й викликав її на побачення іменем Аллаха...

– Невже у цій країні самі лиш пройдисвіти? – зойкнув сердешний тарасконець.

Барбасу по-філософськи розвів руками:

– Любий мій, ви ж розумієте, що нові країни... Та, зрештою, байдуже! Послухайтеся моєї ради: мерщій вертайтеся в Тараскон.

– «Вертайтеся!..» Легко сказати... А гроші? Хіба ви не знаєте, як мене обчистили в пустелі?

– Великий клопіт! – знову засміявся капітан. – «Зуав» завтра відпливає... Друзяко, хочете, я доведу вас додому? Згода? От і чудово! А тепер... Дивіться, в нас іще є шампанське, добрий шмат пирога... Прошу, сідайте! І забудьмо усе!

Тартарен для годиться трохи повагався, а тоді сів і почаркувався з капітаном. На дзенькіт келихів вийшла Байя і доспівала «Красуню Марко»; гулянка тривала далеко за північ.

Провівши свого приятеля-капітана, добряга Тартарен, з легкою головою і обважнілими ногами, вертався додому;

проминаючи мечеть, він мимоволі згадав шалапуту муедзина. Це розвеселило його, і враз йому спав на думку чудовий план помсти. Двері мечеті були відчинені. Тартарен пройшов кількома довгими коридорами, встеленими матами, піднявся нагору, потім іще вище й нарешті опинився в невеличкій турецькій молільні; під стелею гойдався залізний ліхтар, і по білих стінах танцювали мерехтливі химерні тіні.

Муедзин сидів на дивані у своїй великій чалмі та білому бурнусі й курич мостаганемську люльку, а перед ним стояла велика склянка холодного абсенту. Чекаючи тієї години, коли йому належало закликати правовірних до молитви, муедзин побожно прикладався до склянки...

Побачивши Тартарена, він з переляку впустив свою люльку.

– Мовчи, священику! – мовив тарасконець. – Скидай свою чалму та бурнус!

Турецький священик, тремтячи всім тілом, покійрно віддав Тартаренові свою одіжку. Наш герой одягнувся й урочисто зійшов на мінарет.

Удалині блищало море. Білі покрівлі поблискували в місячному сяйві. Морський вітер доносив тихі звуки гітар – не всі ще спали... Тарасконський муедзин звів догори руки й почав виспівувати верескливим голосом:

– Ла алла іл алла!.. Магомет – старий блазень!.. Схід, Коран, башага, леви, мавританки – все це не варте ламаного гроша!.. Всі *терки* перевелися!.. Лишилися самі шахраї...

Хай живе Тараскон!..

На море, на місто, на долину, на гори – на всі чотири сторони сипав славетний Тартарен свої веселі тарасконські прокльони, перемішуючи арабські й провансальські слова в якусь дику говірку, а муедзини, спершу з ближчих, а потім і з далеких мінаретів, відгукувалися дзвінкими та урочистими голосами, і правовірні, що мешкали на околиці Горішнього міста, побожно били себе в груди.

## VIII. Тараскон! Тараскон!

Полудень. «Зуав» розводить пару, ось-ось відпливе. Офіцери наводять на нього підзорну трубу з балкона кав'ярні «Валентин», а потім, за старшинством, з полковником на чолі, підходять поглянути на щасливе суденце, яке попливе до Франції. Немає кращої розваги для всього тутешнього штабу... Внизу блискотить рейд. Сліпуче сяють на сонці старі турецькі гармати, вкопані в землю уздовж набережної. Метушаться пасажири. Біскарійці та маонці вантажать у човни багаж.

А у Тартарена Тарасконського багажу немає. Ось він спускається зі своїм приятелем Барбасу Морською вулицею, повз базарчик, завалений бананами та кавунами. Наш невдачливий герой залишив на мавританському березі не тільки скрині зі зброєю, а й усі свої ілюзії – тож до Тараскона відпливає порожнем... Тільки-но він стрибнув у капітансь-

ку шлюпку, як згори, з майдану, на набережну стрімголов, відсапуючи, вибігла якась тварина і помчала до шлюпки. Це верблюд, вірний верблюд – він цілий день і цілу ніч шукав свого хазяїна по всьому Алжиру.

Тартарен міниться на виду й удає, що це зовсім не його верблюд, але верблюд рветься до нього. Він, як несамовитий, гасає по набережній. Він кличе свого друга, він дивиться на нього з благанням. «Візьми мене з собою! – мовби промовляють його сумні очі. – Візьми мене з собою в човен і відвези далеко-далеко від цієї Аравії з розмальованого картону, від цього чудернацького Сходу з локомотивами та диліжансами, де мені, одногорбому відщепенцю, немає життя. Ти – останній турок, я – останній верблюд... Чому ж ми маємо розлучатися, о мій Тартарене?...»

– Це не ваш верблюд? – питає капітан.

– Ні, ні! – кричить Тартарен і здригається на саму лиш думку про те, як би він з'явився в Тарасконі з таким сміховинним почтом. І він одпихає шлюпку від алжирського берега: отак наш герой, не змигнувши оком, відцурався товариша своїх злигоднів. Верблюд нюхає воду, витягає шию так, що суглоби хрускотять, з розгону кидається в море й пливе слідом за шлюпкою до «Зуава». Горб його гойдається на хвилях, як гарбуз, а довга шия стирчить із води, наче ніс триреми.

Шлюпка і верблюд підпливають до пакетбота разом.

– А мені жаль цього дромадера! – розчулено каже капітан

Барбасу. – Знаєте що? Я візьму його з собою. Привезу в Марсель і подарую зоологічному саду.

Верблюда, обважнілого від морської води, з допомогою ливів і блоків насилу підняли на палубу, і «Зуав» вийшов у відкрите море.

Пливли вони дві доби, і Тартарен усі дві доби просидів у каюті. Море було спокійне, і *шеши* не довелося зазнати страждань, але клятий верблюд, тільки-но тарасконець витикав на палубу носа, просто нетямився з радості й виказував її в дуже кумедний спосіб... Не верблюд, а справжнісінька причепа!..

Тартарен, час від часу виглядаючи в ілюмінатор, бачив, як блакитне алжирське небо стає чимраз блідішим. Нарешті – було це вранці – він, на превелику свою радість, почув, як у сріблястому тумані дзвонили марсельські дзвони... Приїхали! «Зуав» кинув якір.

Багажу в нашого героя, як ми знаємо, не було, тож він, нічого не сказавши капітанові, зійшов із «Зуава» і квапливо подався марсельськими вулицями, безперестану озираячись, чи не бреде слідом верблюд... І тільки у вагоні третього класу тарасконського поїзда він відітхнув з полегкістю. Та ба – то була примарна безпека! Не проїхав поїзд і двох миль, як усі пасажери, здивовано галасуючи, попримипали до вікон. Тартарен і собі підійшов – і що ж він побачив? Верблюда, невідчепного верблюда: він мчав по рейках услід за поїздом!.. Тартарен знеможено забився в куток і заплющив

очі.

Наш герой сподівався, що приїде в Тараскон інкогніто, – адже такою мандрівкою не похвалишся... Та спробуй-но зберегти інкогніто, коли за тобою назирці плентає чотиринога почвара! Оце так повернення, Боже милий! Без грошей, без левів, без нічого... І з верблюдом!

– Тараскон! Тараскон!

Треба виходити...

Сто чортів! Тільки-но у вагонних дверях показалася Тартаренова *шешья*, як під скляним склепінням вокзалу гучно розляглося:

– Слава Тартаренові! Хай живе Тартарен! Слава винищувачеві левів!

Наступної миті заграла музика, заспівав хор...

Тартарен ладен був провалитися крізь землю – він подумав, що тарасконці глузують з нього... Ні! Весь Тараскон вийшов його зустрічати, всі підкидають догори капелюхи, очі всіх проміняться радістю. Ось бравий командир Бравіда, зброяр Костекальд, голова суду, аптекар і, нарешті, весь безстрашний загін стрільців по кашкетах... Вони оточують свого ватажка і, піднявши його на руки, несуть вокзальними сходами...

Самоомана!..

Шкура сліпого лева, яку Тартарен прислав командирові Бравіда, – ось причина цієї катавасії. Цей скромний дарунок повісили в клубі, і він вразив уяву всіх тарасконців, а по-

тім і всієї південної Франції. Про Тартарена писали в «Семафорі». То була справжня епопея. Тартарен убив уже не одного, а десять, двадцять, хтозна-скільки левів! Тож наш герой, коли сховався на берег у Марселі, був уже славетним Тартареном, хоч і в гадці цього не мав. Захоплена телеграма прибула в рідний Тараскон за дві години до його приїзду.

І вже годі й змалювати радість та захват тарасконців, коли вони побачили, що слідом за героєм сходами, спотикаючись, спускається якась фантастична тварина, спітніла й запорошена. На мить їм здалося, що то знову з'явилася Тараска.

Проте Тартарен спустив своїх земляків із небес на землю.  
– Це мій верблюд, – сказав він.

І, пригрітий тарасконським сонцем, чудодійним сонцем, що змушує брехати щиросердних людей, великий муж додав, погладжуючи дромадера по горбу:

– Шляхетна тварина! Усіх моїх левів я вбив на її очах.

Він по-дружньому взяв під руку командира Бравіда, розчервонілого від щастя, і в супроводі верблюда та стрільців по кашкетах, під привітальні крики тарасконців статечно попрямував до будиночка з баобабом і вже дорогою заходився розповідати про свої мисливські подвиги.

– Уявіть собі, – почав він, – якось увечері в Сахарі...

# **Тартарен в Альпах**

**Нові подвиги тарасконського героя**

# **І. Поява в «Рігі-Кульм». Хто він? Розмови за столом, накритим на шістсот персон. Рис і чорнослив. Імпровізований бал. Невідомий розписується в реєстраційній книзі. П. К. А**

10 серпня 1880 року, в годину казково прекрасного заходу сонця на Альпах, так красномовно описаних у путівниках Жоанна та Бедекера, непроглядний жовтий туман та густий сніг, що повільно вихорився білими спіралями, повивали вершину Рігі (*Regina montium*<sup>4</sup>) і величезний готель, чужий і дивний серед цих диких гірських пасом. То був славетний «Рігі-Кульм», схожий безліччю вікон на обсерваторію, збудований міцно, як фортеця, – сюди на одну добу звідусіль з'їжджаються туристи, щоб помилуватися сходом і заходом сонця.

Гості цього велетенського розкішного караван-сарая нудилися по своїх номерах, чекаючи другого дзвінка на обід, або, пригріті вогким теплом калориферів, умостившись на канапах у бібліотеці, понуро дивилися, як, замість пишнот, кружляють за вікном білі мухи, як спалахують біля під'їзду

---

<sup>4</sup> Цариця гір (лат.).

величезні ліхтарі, порипуючи на вітрі подвійними дверцятами...

Заради цього їхати в таку далеч, вибиратися на височенну гору... О Бедекере!..

Зненацька з туману виплигло щось велике і, брязкаючи залізом, вайлуватою ходою, до чого спричинялося якесь хи-мерне спорядження, посунуло до готелю.

Знудьговані туристи, всі ці англійські міс, кумедно підстрижені «під хлопчика», поприпадали до шибок і крізь віхолю розгледіли кроків за двадцять од входу якусь істоту; спершу вони подумали, що то заблукана корова, а потім – що то лудильник, обвішаний своїм причандаллям.

Пройшовши іще кроків десять, істота постала вже в іншій подобі: за плечима в неї був арбалет, на голові – шолом з опущеним заборолом... Як? Середньовічний лучник серед оцих верховин? Неймовірно!.. Скоріше це корова чи лудильник...

Коли власник арбалета зупинився на ганку, щоб відхекатись і обтрусити сніг із жовтих сукняних наколінників, з кашкета такого самого кольору та з плетеного шолома, з-під якого видніли тільки пасма темної сивуватої бороди й величезні зелені окуляри, схожі на стереоскоп, то всі побачили: це звичайнісінький собі чоловік, невисокий на зріст, кремезний, міцний. Льодоруб, альпеншток, скрутень линви через плече, мішок на спині та сталеві «кігті» при поясі, який стягував англійську куртку з широкими хлястиками, доповнювали спорядження цього альпініста.

На диких верховинах Монблану або Фінстерааргорну таке спорядження було б дуже доречним, але в «Рігі-Кульм», за кілька кроків од залізниці!..

Щоправда, альнініст з'явився з протилежного боку, і на-колінники його свідчили про те, що він довго брів по снігу та багнюці.

Якусь мить він зчудовано дивився на готель – певно, не сподівався побачити тут, на висоті двох тисяч метрів над рівнем моря, таку величезну, розкішну будівлю: сім поверхів, безліч широких вікон, скляні галереї, колони, широкий ганок з двома рядами засвічених ліхтарів, завдяки яким ця гірська верховина скидалася на площу Опери зимового надвечір'я.

Та хоч як був незнайомиць вражений – туристи були вражені ще дужче. Коли він вступив у просторий вестибюль, туди з усіх зал ринули цікаві: чоловіки з більярдними киями та розгорненими газетами, дами з книжками чи рукоділлям. На верхню площадку сходів теж повибігали люди й, перехилившись через поручні, видивлялися на нього між тросів ліфта.

Невідомий заговорив гучним голосом, який гримів і роко-тів, мов цимбали, – справжнісіньким «південним басилом».

– Дідько б узяв цю клятву погоду!..

Він раптом замовк і скинув окуляри.

Йому перехопило дух.

Яскраві вогні, тепло, яким віяло від газових ріжків та калориферів, – і це після мороку й холоднечі! – розкішна об-

става, високі стелі, швейцари в галунах і в адміральських кашкетах, на яких сяяв золотом напис «*Regina montium*», білі краватки метрдотелів, цілий загін дівчат-швейцарок у національному вбранні, що збіглися на його дзвінок, – усе це ошелешило невідомого, правда, на одну лише мить.

Помітивши, що всі погляди звернені на нього, він підбадьорився, мов актор перед залом, повною глядачів.

– Я до ваших послуг, добродію, – недбало мовив чепуристий директор у смугастій візитці, з випещеними баками, із кучерями, мов у дамського кравця.

Альпініст сказав, що йому потрібен номер, «невеличкий, зручний і затишний», – сказав так невимушено й приязно, наче перед ним стояв не величний директор, а давній шкільний товариш.

Він ледве стримався, коли до нього підійшла із свічником у руці покоївка-бернка в золотій корсетці, яка щільно облягала її стан, із збірчастими серпанковими рукавами, і спитала, чи не хоче мосьє скористатися ліфтом. Він був би менш обурений, якби вона запропонувала йому скоїти злочин.

– Я... Щоб я... ліфтом!.. – вигукнув він і так змахнув рукою, що забряжчав увесь його обладунок.

Та вже за мить злагіднівши, він додав:

– Ні, кицюню, я піду своїм ходом...

І подався слідом за швейцаркою, не відриваючи очей від її широкої спини й усіх розштовхуючи, тим часом як туристи повторювали всіма мовами світу:

– Що це за проява?

Аж тут задзвонили до обіду, і всі вмить забули про незвичайного гостя.

Такої їдальні, як у «Рігі-Кульм», ніде більше не побачиш! Величезний стіл, що вигинався підковою, був накритий на шістсот персон. На ньому в ряд, упереміш із квітучими рослинами, стояли компотниці, повні рису та чорносливу, і в світлій та темній підливі відбивалися застигли вогники люстр та позолота ліпної стелі.

Як і скрізь за швейцарськими табльдотами, рис та чорнослив розмежовували їдців на два ворожі табори; визначити, до якого саме табору ви належите, можна було з того, якими очима дивилися ви на десерт – ненависними чи пожадливими. Рисники були худі та бліді, чорносливники – повні та рум'яні.

Того вечора чорносливників за табльдотом було більше, до того ж серед них були вельми поважні особи, європейські знаменитості: видатний історик, член Французької академії Астьє-Рею, старий австро-угорський дипломат барон фон Штольц, лорд Чіпіндейл (?), член Жокей-клубу зі своєю племінницею (гм-гм!), відомий професор Боннського університету Шванталер та перуанський генерал з вісьмома доньками.

А рисників представляли тільки такі світила, як бельгійський сенатор із родиною, дружина професора Шванталера та італійський тенор, що повертався з Росії, – він хизу-

вався своїми запонками завбільшки з блюдечко.

Оскільки за столом зійшлися дві ворожі партії, всі почувалися напружено й ніяково. Бо чого б тоді всім шестистам персонам мовчати, бундючитись, супитися і дивитися одна на одну з невимовним презирством? Випадковий спостерігач вирішив би, що до цього спричинилася безглузда англосаксонська чванькуватість, яку тепер так охоче демонструють ті, хто подорожує світом.

Ні, ні! Істоти, які мають людську подобу, не переймуться одна до одної ненавистю з першого погляду, не будуть дерти носа, копилити губу й кидати одна на одну зневажливі погляди тільки тому, що вони не знайомі між собою. Не в тім річ.

Кажу іще раз: рис і чорнослив! Тільки в цьому причина похмурої мовчанки, що зависла над обіднім столом у «Рігі-Кульм»; в іншому разі це величезне збіговисько гостей з усього світу гомоніло б так голосно й жваво, ніби воно сіло обідати під Вавилонською вежею.

Альпініст, увійшовши в їдальню й побачивши цю німотну трапезу під яскравим світлом люстр, трохи розгубився. Він кілька разів голосно кашлянув, та ніхто не повернув голови в його бік, – і він сів край столу, в кінці їдальні. Тепер, без свого спорядження, він видавався звичайнісіньким туристом; проте в зовнішності цього чоловіка – череватого, лисого, з густою клинцюватою борідкою, з великим носом і лагідними, мов у дитини, очима, що дивилися з-під пухна-

стих сердитих брів, – було щось надзвичайно принадне.

Хто він: рисник чи чорносливник? Поки що цього ніхто не знав.

Тільки-но сівши, він неспокійно засовався на місці, а потім схопився на ноги.

– А бодай тобі!.. Протяг!.. – вигукнув він і побіг до вільного стільця.

Служниця, родом із кантону Урі, в білому фартусі, вся обвішана срібними ланцюжками, зупинила його:

– Добродію, це місце зайняте.

Але молода дівчина, що сиділа поруч, з кучмою пухнастого білявого волосся й сніжно-білою шиєю, не повертаючи голови, сказала з відчутним акцентом:

– Ні, місце вільне... Мій брат заслаб і сьогодні до обіду не вийде.

– Заслаб? Заслаб? – співчутливо, майже стурбовано перепитав альпініст, сідаючи поруч із дівчиною. – Сподіваюсь, нічого небезпечного, ге?

Він вимовив не «га», а «ге». Цю частку він вставляв у всі свої фрази, пересипаючи їх ще й іншими словами-паразитами: «що», «ану», «отакої», «ти диви», «ви тільки гляньте», «о-хо-хо», «все-таки»; вони ще виразніше підкреслювали його південну вимову, яка, видно, не сподобалася молодій блондинці, бо вона не вшанувала його відповіддю, а тільки окинула крижаним поглядом глибоких темно-синіх очей.

Її сусід праворуч теж зустрів його непривітно; це був

італійський тенор, низькочолий здоровань із масними очима й войовничо настовбурченими вусами, – він почав сердито їх підкручувати, коли альпініст втиснувся між ним і його гарненькою сусідкою. Але добрий наш альпініст любив за обідом потеревенити, гадаючи, що це корисно для здоров'я.

– Ти диви! Оце так запонки! – голосно мовив він сам до себе, кинувши оком на тенорові манжети. – На яшмі вирізьблено ноти – ах, як прегарно!

Його густий бас пролунав у мертвій тиші і не збудив аніякісінького відгомону.

– Ви, певно, співак? Ге?

– *Non capisco*<sup>5</sup>, – буркнув італієць у вуса.

Альпініст посмутнів і заходився мовчки їсти, але шматки застрягали у нього в горлі. І коли австро-угорський дипломат, що сидів навпроти, простяг свою сухеньку, тремтячу від старості руку в мітенці до гірчичниці, альпініст послужливо присунув її, мовивши:

– Прошу, бароне...

Він чув, що туристи зверталися до дипломата саме так. Та лихо в тім, що бідолашний фон Штольц, хоч і справляв враження великого розумника й бувалого дипломата, давно вже порозгублював усі слова й думки і мандрував тепер по горах, сподіваючись їх віднайти. Він зупинив свої тьмяні очі на незнайомому обличчі, а тоді мовчки заплющив їх. Щоб скласти одну-єдину фразу подяки, знадобився б щонаймен-

---

<sup>5</sup> Не розумію (*im.*).

ше десяток дипломатів, таких самих гострих на розум.

Після цієї невдачі альпініст грізно насупився і так рвучко схопив пляшку, що, здавалося, він зараз жбурне її в старого дипломата й провалить йому тупу голову. Аж ні! Він просто запропонував вина своїй сусідці. Однак дівчина не почула, що він звертається до неї: вона впівголоса, але жваво гомоніла незнайомою альпіністові, м'якою й приємною на слух мовою з двома молодиками, які сиділи обабіч неї. Дівчина раз у раз нахилялася до своїх співрозмовників. Над її малесеньким прозорим рожевим вушком блищали в світлі люстр біляві кучерики... Хто ця дівчина: полька, росіянка, норвежка?... Бо ж вона, безперечно, з північних країв... Тут йому мимоволі згадалася пісенька його рідного півдня, і він спокійнісінько заспівав:

Півночі зірнице,  
Хай, графине, знов  
Сніг сріблом ясниться,  
Золотом – любов.

Усі повернулися до нього: чи він, бува, не зсунувся з глузду? Він почервонів і встромив очі у свою тарілку, стрепенувшись лише на мить, щоб відштовхнути подану йому священну компотницю.

– Знову чорнослив!.. Та ні за що в світі!..

Це вже було занадто.

Усі засовали стільцями. Академік, лорд Чіпіндейл (?),

боннський професор та інші знаменитості з табору чорносливників підвелися і на знак протесту вийшли з їдальні.

А за мить покинули їдальню й рисники, бо альпініст так само рішуче відсунув од себе компотницю з рисом.

Ні рис, ні чорнослив!.. Що ж тоді?...

Усі рушили до дверей, і було щось моторошне в цьому мовчазному поході задертих носів та погордливо стиснутих вуст, а бідолашний альпініст, який саме заходився краяти на скибочки хліб, щоб умочати його в страву (звичай його краю), залишився сам-самісінький у величезній, залитій світлом їдальні, придавлений тягарем загальної зневаги.

Друзі мої, не зневажайте нікого! Зневага – це козир у руках вискочнів, позерів, бридіїв і дурнів, личина, за якою ховається нікчемність, а часом і нищість, яка приховує відсутність розуму, власної думки й доброти. Всі горбані сповнені зневаги, всі кирпичі морщать і гнуть свою кирпичу перед тими, хто має рівний ніс...

Добрий альпініст це знав. Йому вже перевалило за сорок, він уже переступив через «критичне роздоріжжя» і був тепер у тій порі, коли людина підбирає і знаходить чарівний ключ, що відмикає двері життя до самісіньких його глибин, двері, за якими відслоняється довга оманлива анфілада; він знав собі ціну, знав поважність свого покликання, свого великого імені, тож анітрохи не турбувався тим, що думають про нього ці люди. Адже досить йому себе назвати, крикнути: «Це

я!» – і всі ці зневажливо відкопилені губи враз розпливуться в шанобливих усмішках. Проте інкогніто тішило його.

Йому допікало лиш те, що він не міг розмовляти, галасувати, виливати душу, потискувати руки, по-панібратськo-му поплескувати співрозмовників по плечу, називати їх на ім'я... Ось що гнітило його в «Рігі-Кульм».

Особливо гнітила його мовчанка.

«Так, чого доброго, і язик поприщить», – думав бідолаха, знічев'я тиняючись по готелю.

Він забрів у кав'ярню, простору й порожню, мов собор у будень, підкликав кельнера, назвавши його «друзяко», і замовив «каву, але без цукру. Ге?» І хоч кельнер не спитав його: «А чому без цукру?» – поквапився сказати: «Я призвичаївся пити каву без цукру, коли полював в Алжирі».

Як йому кортіло розповісти про свої чудові лови! Проте кельнер, нечутно, мов привид, ступаючи у своїх м'яких черевиках, помчав до лорда Чіпіндейла – той, розсівшись на канапі, мляво гукав: «*Чімпанського!.. Чімпанського!..*» Бахнув корок, потім запала тиша, і було лише чути, як завиває вітер у велетенському каміні та шурхотить по шибках сніг.

У читальному залі теж панувала нудьга: всі повтуплювали очі в газети, схиливши голови над довгими зеленими столами, на яких стояли засвічені лампи. Вряди-годи хтось позіхне, кахикне, зашелестить сторінкою; і в тиші цієї класної кімнати височіли, обернені спинами до груби, застигли постаті двох верховних жерців офіційної історії, Швантале-

ра та Астье-Рею, величних, однаково пропахлих цвіллю, – примхлива доля звела їх тут, на горі Рігі, після того, як тридцять років поспіль вони виливали один на одного потоки лайки і в пояснювальних записках вдавалися до таких висловів, як «Цей дурноверхий Шванталер» та «*Vir ineptissimus* Астье-Рею».

Тож уявіть собі, як зустріли вони товариського альпініста, коли той підсів до них погомоніти біля вогню й набратися розуму! Від цих двох каріатид на нього враз війнуло холодом, а він цього страх як не любив! Підвівшись, він став походжати по бібліотеці – не тільки щоб приховати збентеженість, а й щоб зігрітися, – а потім відчинив книжкову шафу. Кілька англійських романів, грубезні Біблії та розрізнені томи «Записок Швейцарського клубу альпіністів» – усе впереміш. Він витяг першу-ліпшу книжку і хотів був узяти її з собою – почитати в ліжку, але мусив поставити на місце: брати книжки в номери не дозволялося.

Він знову почав тинятися готелем і нарешті прочинив двері більярдної; там грав сам із собою італійський тенор, вихиляючись усім станом і виставляючи напоказ манжети, щоб привернути увагу своєї гарненької сусідки по табльдоту: вона сиділа на канапі поміж двома молодиками й читала вголос якогось листа. Коли ввійшов альпініст, дівчина покинула читати, а один із молодиків, той, що був вищий на зріст, підвівся: справжнісінький мужлай, мужопес із волоха-

---

<sup>6</sup> Бовдур (лат.).

тими ручиськами, з довгими чорними патлами, брудними й лискучими, із скуйовдженою бородою. Він ступив два кроки назустріч альпіністові і глипнув на нього так зухвало й люто, що той, не мовивши ні слова, відвернувся й статечно одійшов.

– Ну й непривітні ж вони, ці півничани! – сказав він голосно й грюкнув дверима – мовляв, він анітрохи не злякався того дикуна.

Він покладав останні надії на салон. Увійшов туди... Хай йому чорт!.. Та це ж трупарня, люди добрі, справжнісінька трупарня! Достоту Сен-Бернарський монастир, де ченці виставляють замерзлих нещасливців, яких витягли з-під снігу, виставляють у тих самих позах, у яких ті закоцюбли... Ось що таке салон у «Рігі-Кульм»!

На канапах попід стінами, мовчазні, заціпенілі, сиділи купками дами; деякі поодинці вмостилися в кріслах. Усі міс, неначе закрижанілі, позастигали за круглими столиками під лампами, тримаючи в руках хто альбом, хто журнал, хто гаптування. Серед них були доньки перуанського генерала – вісім маленьких перуанок, які вирізнялися своїми жвави-ми личками шафранового кольору й барвистими стрічками, що яскріли поміж сіро-зелених, мов ящірки, англійських суконь. Ці бідолашні тепложительки! Так легко було уявити собі, як вони, сміючись і гримасуючи, стрибають по верхівках кокосових пальм, і так жаль було дивитись на них тут – застиглих, занімілих... А у глибині салону виднів зловісний

силует старого дипломата – його маленькі безживні руки в мітенках лежали на клавішах, що кидали на його обличчя жовтуватий відблиск...

# Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.